

ФОРМУВАННЯ
ПОЗИТИВНОЇ
ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ
ЩОДО ОСВІТНІХ
ІННОВАЦІЙ: підсумки IV
етапу експерименту
Матеріали круглого столу, Київ, 13.06.19

Вміст

Статті

Вісник психології і педагогіки. Збірник наук. праць. - Випуск 24	1
Всеукраїнський круглий стіл «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту»	2
Бевз Г.М. Громадська думка про реформу освіти в Україні: погляд через сімейні цінності	4
Гриценко Л.І., Юрченко В. Реформування освіти в Україні: проблема сприйняття і довіри громадськості	7
Губарева Д.В. Соціальні мережі як засіб подолання булінгу в освітньому процесі між представниками освіти та її замовниками	13
Зубіашвілі І.К. Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників	15
Капустюк О. М. Техніка «Щоденник спостережень за емоціями» в роботі з сім'єю	18
Кравчук С.Л. Особистісна рефлексивна культура учасників освітніх інновацій	29
Малеєва Н.С. Дослідження аспектів соц.-психол. теорії конструювання комунікативних технологій врегулювання соц.конфліктів у соцмережах	33
Мельничук Т.І., Слободяник Н.В. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей усвідомленого батьківства у молоді	35
Петренко І.В. Застосування інноваційних комунікативних технологій для врегулювання соціальних конфронтацій в освітньому середовищі	37
Юрченко В.І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни	39

Примітки

Джерела та автори статті	43
Джерела, ліцензії та редактори зображень	44

Вісник психології і педагогіки. Збірник наук. праць. - Випуск 24

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: ПІДСУМКИ 4 ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ (Матеріали круглого столу, 13 червня 2019 р., Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, лабораторія психології спілкування) // **ВІСНИК ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ.** – Випуск 24. – 2019. - [Електронний ресурс]. – URL.: http://www.psych.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_24

Редакційна колегія

Слюсаревський Микола Миколайович - директор Інституту соціальної та політичної психології, кандидат психологічних наук, член-кореспондент НАПН України;

Найдьорова Любов Анатоліївна - заступник директора ІСПП з науково-методичної роботи, доктор психологічних наук, член-кореспондент НАПН України;

Бевз Галина Михайлівна - завідувач лабораторії психології спілкування, доктор психологічних наук, професор;

Капустюк Олена Миколаївна - ст. науковий співробітник лабораторії психології спілкування, кандидат психологічних наук, ст. науковий співробітник;

Кравчук Світлана Леонтіївна - ст. науковий співробітник лабораторії психології спілкування, кандидат психологічних наук;

Юрченко Віктор Іванович - ст. науковий співробітник лабораторії психології спілкування, кандидат психологічних наук, доцент (**Головний редактор**).

Зміст

ПЕРЕДМОВА

Бевз Г.М. Громадська думка про реформу освіти в Україні: погляд через сімейні цінності

Гриценко Л.І., Юрченко В. Реформування освіти в Україні: проблема сприйняття і довіри громадськості

Губарева Д.В. Соціальні мережі як засіб подолання булінгу в освітньому процесі між представниками освіти та її замовниками

Зубіашвілі І.К. Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників

Капустюк О. М. Техніка «Щоденник спостережень за емоціями» в роботі з сім'єю

Кравчук С.Л. Особистісна рефлексивна культура учасників освітніх інновацій

Малеєва Н.С. Емпіричне дослідження аспектів соціально-психологічної теорії конструювання комунікативних технологій врегулювання соціальних конфліктів у соціальних інтернет-мережах

Мельничук Т.І., Слободяник Н.В. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей усвідомленого батьківства у молоді

Петренко І.В. Застосування інноваційних комунікативних технологій для врегулювання соціальних конфронтацій в освітньому середовищі

Юрченко В.І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни

Всеукраїнський круглий стіл «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту»

ПЕРЕДМОВА

13 червня 2019 р. в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України відбувся Всеукраїнський круглий стіл «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту», організований лабораторією психології спілкування.

У засіданні Круглого столу взяли участь представники закладів загальної середньої освіти різних регіонів України – учасники Всеукраїнського експерименту а також запрошені: керівники районних відділів освіти та відділів освіти місцевих громад, наукові і науково-педагогічні працівники (всього 49 учасників).

Робота круглого столу розпочалася вітальним словом **Слюсаревського Миколи Миколайовича** – директора Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, член-кореспондент НАПН України.

Учасникам була надана інформація про результати моніторингового дослідження з питань формування громадської думки щодо реформи освіти в Україні (Віктор Юрченко, Світлана Кравчук).

Під час тематичних виступів учасники Всеукраїнського експерименту ділилися власним досвідом роботи: *«Через інновації в освітньому просторі ліцею до Нової української школи»* (Шевчук Тетяна - директор Ніжинського обласного педагогічного ліцею); *«Технологія проведення супервізійних груп у системі підвищення кваліфікації педагогів для Нової української школи (командний підхід у супроводі дітей з особливими освітніми проблемами)»* (Шестопалова Олена - доцент кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету).

Було проведено **три майстер-класи**, на яких презентовано організаційні форми та методичні засоби психотехнологічного супроводу освітніх реформ :

- Всеукраїнський конкурс-квест *„Реформа – шлях до школи моєї мрії”* (ведуча ст. наук. співробітник, канд. психол. н. Олена Капустюк);
- *«Дослідження шляхом участі»* у формуванні позитивної громадської думки в освітній галузі (ведуча Галина Бевз – завідувачка лабораторії психології спілкування, доктор психол. наук, професор);
- *„Організаційно-діяльнісні ігри у вирішенні проблем, пов'язаних з освітньою реформою «Нова українська школа»* (ведуча наук. співробітник Людмила Гриценюк).

Ці форми запропоновані як напрями подальшої практичної співпраці на наступний 2019-2010 навчальний рік у контексті Всеукраїнського експерименту «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій».

Учасники Круглого брали участь у дискусії, були активними під час виступів.

Пропонуємо Вашій увазі матеріали, подані до засідання Круглого столу.

Бевз Г.М. Громадська думка про реформу освіти в Україні: погляд через сімейні цінності

Бевз Галина Михайлівна - завідувач лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, професор, м. Київ. [Orcid:000-0003-2487-5429](https://orcid.org/000-0003-2487-5429)

Постановка проблеми

Процес реформування освіти та її нові перспективи зачіпають майже все населення України, що в умовах демократичного суспільства ставить питання про узгодження та збалансування цих процесів із громадською думкою. У цьому контексті активізуються питання, які стосуються взаємовідносин батьків дітей-школярів та освітніх закладів у освітньому процесі. Тут слід відмітити, що підтримка сімейних цінностей системою вітчизняної освіти вже давно постала однією із задач роботи школи, що видається природним і логічним, як і те, що школа ставить більш претензійні задачі стосовно формування цього типу цінностей. Однак зазначені процеси не завжди можуть співпадати із баченням самих батьків та їх уявленням про власне сімейне життя та роль освіти у його розбудові.

За часів незалежності України батьки школярів набули ознак замовників освіти для власних дітей, що інколи «виливається» у конфліктах непорозуміння між усталеним за радянських часів баченням шкільного навчання і сучасним, оновленим у контексті розбудови інформаційного суспільства та процесів глобалізації. Тож постає проблема перегляду завдань освіти, що транслюються на рівні як окремих громадян так і сімейної політики держави. У нашому випадку це стосується сімейних цінностей, як визначальних у розбудові приватного сімейного життя громадянами країни.

Саме батьки, як представники законних прав та інтересів дитини, мають визначати освітній маршрут розвитку власних дітей, формою чого, як правило, має постати договір між батьками та освітнім закладом на здобуття освіти дитиною. Натомість цей правовий аспект не завжди враховується у роботі освітнього закладу, що ще раз наголошує на важливості вивчення різних аспектів взаємодії освітнього закладу та батьків дитини як

представників її законних прав та інтересів. Стосунки між батьками (фізична особа) і освітнім закладом (юридична особа) суттєво регламентуються умовами такого договору, що теж слід враховувати у проведенні психологічного аналізу. Можна сказати, що всі аспекти актуальних соціальних процесів (реформування, громадська думка, правовідношення тощо), що стосуються взаємовідносин у системі «школа – громадяни/батьки - діти/учні» будуть проявляти у певному типі їх взаємодії. Фокусуючи коло нашого інтересу у цій статті ми прагнули відкрити лише один із можливих аспектів такої взаємодії, що може послугувати запитом на дослідження у контексті сімейних цінностей та їхньої представленості у громадській думці щодо процесів реформування школи.

Аналіз останніх досліджень

Питання формування громадської думки та її впливу на соціальні процеси виступають неновою темою наукового аналізу [1]. У сфері психології вона розкривається у працях М. Слюсаревського та низці праць співробітників Інституту соціальної та політичної психології НАПН України [5]. Сучасні дослідження на терені України засвідчують, що так і не відбулося повного переходу від адміністративно-командного до державно-громадського управління в освітній системі [2 - 3]. На нашу думку це може продовжувати впливати на громадську думку щодо освіти, її реформування та взаємини у системі «школа-учні-діти-батьки» у тому числі відносно сімейних цінностей. Більшість досліджень вітчизняних авторів стосується питань сімейного виховання[6], що, на нашу думку, теж потребує перегляду у контексті завдань соціалізації як більш широкого аспекту особистісного становлення молоді людини. Важливим виступає те, що ціннісний підхід, залишаючись ґрунтовним у низці сучасних наукових праць, наразі трактується у історичному ракурсі, що у контексті мінливості соціальних процесів особливо є значущим для вивчення співвідношення «громадська думка - реформа та сімейні цінності» [4]. Саме для прояснення цього співвідношення ми і спрямували свій аналіз.

Виклад основного матеріалу

Методом дослідження було обрано фокус групи та структуроване інтерв'ю. Вибіркою слугували члени громадських організацій а також пересічні громадяни, які виказали зацікавленість обраною темою. Всього у дослідженні брали участь 50 осіб дорослого віку, які мають дітей (онуків) шкільного віку. Предметом обговорення було співвіднесення процесів реформування діючої системи освіти та сімейних цінностей учасників.

Коротко зазначимо основні результати проведеного експрес-дослідження. Аналіз отриманих даних показав, що батьки не сприймають себе замовниками освіти і невідповідні (на їхній погляд) дії школи оцінюють як виклик до опору чи протесту а не конструктивної взаємодії по їх усуненню.

Переважає більшість учасників фокус-груп не «бачать» можливості співпрацювати з освітнім закладом як реалізатором замовлення на освіту їхніх дітей. Перепоною вони вважають недостатність часу «вникати у справи школи» (25%), небажання займатися процесами, які їх не стосуються, аргументуючи їх як «справою виключно працівників школи» (33%), перекладанням відповідальності на гувернантів та репетиторів («все, що школа не допрацювала, вони компенсують»)(12%) тощо.

Водночас, освіта, як цінність, сприймається однозначно усіма учасниками фокус-групи. Натомість сімейні цінності щодо освіти трактуються по-різному. Так більшість учасників визнають достатнім освітнім рівнем той, який дає можливість людині відчувати себе комфортно серед інших і вирішувати основні завдання свого життя, тобто, мати «ремесло», яке б надало можливість «заробляти гроші і утримувати себе і свою сім'ю» (60%), «а для цього вищої освіти не треба» (10%). Прагнучи дати дітям відчуття свободи батьки називають той рівень освіти, який визнається громадською думкою як достатній, щоб діти у дорослому віці «не відчувати себе пригніченим з приводу низького рівня освіти» (15%). При цьому сама якість освіти переважно їх не цікавить. Водночас існує група людей, яка переймається саме якістю освіти, надаючи їй особливого значення у побудові майбутнього успішного соціального та кар'єрного зростання їхніх дітей на етапі дорослості. Ці респонденти

оповідали історії власних родин, які несли приклад такого зростання. Про це свідчать такі вислови: «Мій дід мене спонукав до навчання і радів, коли я мала гарну оцінку»; «Бабуся розповідала, як вона ходила у школу із старшими братами та сестрами: тільки їй і вдалося закінчити школу, в старші були вимушені іти працювати»; «Моя мама завершила школу із відзнакою і розповідала багато цікавих історій під час уроків: я теж вчилася із радістю і задоволенням» тощо.

Також освіта сприймається більшістю респондентів панацеєю отримання «гарної праці і гарного заробітку. Добробут родини виступає для всіх учасників фокус-групи безумовною сімейною цінністю. Про такий вибір свідчать наступні висловлювання респондентів: «Мама завжди мене збирала у школу і наказувала слухатися вчителів і ретельно робити уроки: я нікуди не могла піти, поки не зроблю уроки. Я соромилася, що мене будуть вважати «неуком»; «Батьки казали, якщо не будеш вчитися, то хвосту коровам будеш крутити...» тощо.

Висновок

Таким чином проведений аналіз експрес-дослідження зафіксував, що процеси реформування системи освіти в Україні не завжди опираються на сімейні цінності, а інколи їм і суперечать, що стосується як питань якості освіти, так і її рівнів. Переважно очікуваний рівень здобуття добробуту визначає потребу громадян у освіті та її якості, а реформа освіти сприймається як засіб щодо її урегулювання. Дій, які окреслюються далекою перспективно, як правило, сприймаються громадськістю як зайві та обтяжливі. Продовження досліджень з питань громадської думки у сфері розбудови системи освіти та процесів її врахування і узгодження із сімейними цінностями громадян видається перспективним.

Список використаних джерел

1. Глазырин, В. А. Социология : учебник для бакалавров / В. А. Глазырин ; ответственный редактор В. А. Глазырин. — 4-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2013. — 400 с. — URL: <https://www.biblio-online.ru/bcode/370734>
2. Калініна Л. М. Синкретизм державного та громадської компонентів у системі управління освітою в умовах розвитку демократії / Л. М. Калініна, О. М. Онаць // Механізми управління розвитком організаційної культури загальноосвітнього навчального закладу: Матеріали Всеукраїнської конференції 4-5 квітня 2013 року. — К. АртЕкономі, 2013. — С. 33–43.
3. Кремень В. Державно-громадська модель управління освітніми змінами // Директор школи. — 2001 — №4. — С. 6–8.
4. Скоробагатська О. І. Ціннісний підхід до історико-педагогічного дослідження Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/548/2/03soiipd.pdf>
5. Слюсаревський М. Теоретико-методологічні та праксеологічні аспекти проблеми взаємодії суспільства і освіти / М. Слюсаревський // Вища освіта України. - 2011. - № 1. - С. 12-20. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2011_1_5.
6. Федяева В. Л. Культура, освіта, традиції у сімейному вихованні як об'єкти наукових досліджень. Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_39/3.pdf

Гриценко Л.І., Юрченко В. Реформування освіти в Україні: проблема сприйняття і довіри громадськості

Юрченко В.І. - старший науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент м. Київ, orcid.org/0000-0003-4378-9841

Гриценко Л.І. - науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ, orcid.org/0000-0002-0055-2185

Актуальність теми

Не зважаючи на те, що для освіти характерним є деякий консерватизм, вона є мінливою, розвиваючою системою. Освіта, з одного боку, має враховувати рівень розвитку суспільства, його динамічність, з іншого, - орієнтуватися на його перспективи.

Чим обумовлена необхідність реформування освіти?

Починаючи з другої половині ХХ ст. відбувається постіндустріальна хвиля розвитку цивілізації (Е. Тоффлер), яка характеризується інтенсивним зростанням та оновленням нової наукової інформації та створенням нових досконаліших технологій виробництва. Лавиноподібне наростання обсягу різноманітної інформації в сучасному суспільстві отримало назву «інформаційного вибуху» (А. Урсул, 1975). Так, якщо на початку ХХ століття обсяг наукової інформації подвоювався кожні 20 років, то в другій половині – спочатку кожні 10 років, а наприкінці століття – кожні п'ять, а в окремих галузях через три і менше років. Лише у сфері пізнання про людину з 1990 р. з'явилося, за опублікованими даними, майже 90% нової інформації.

Доступність інформації може стати засобом дезінформації (або навіть інформаційної війни) та спричинити низький споживацький рівень інформаційно-наукових запитів. Тому на сучасному етапі виникла нова проблема – збитковість інформації. У зв'язку з цим використовується термін «ексформація» – інформаційне засмічення науки і знання.

Сучасний розвиток цивілізації характеризується значними науковими досягненнями (формування нового погляду на еволюцію природи та розвиток людини; відкрита нова фундаментальна взаємодія – інформаційна; з'явився новий погляд на співдружність наук – синергетика – напрям міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації у відкритих системах (фізичній, біологічній, хімічній, екологічній, соціальній та ін.); виникають досконаліші технології виробництва (космічна, атомна, комп'ютерна та ін.); передбачається, що скоро буде створений комп'ютер із властивостями людської свідомості («штучний інтелект») тощо).

Проте сьогодні виникають нові виклики і проблеми:

- Поряд зі значними досягненнями науки і техніки спостерігається часткова моральна деградація людей: «віддані в архів» духовність, моральність, совість, етика й естетика, домінує «технократичне мислення» (В. Зінченко), насаджується егоїзм і безвідповідальність.
- У публічному та приватному житті, поведінці багатьох людей спостерігається розпад духовних і культурних цінностей, переважання споживацьких матеріальних інтересів, зниження критеріїв оцінки власних вчинків та підвищення агресивності у стосунках із зовнішнім світом.
- Загострення міждержавних стосунків, руйнування системи колективної безпеки (військова агресія Росії проти України та анексія Криму, війна в Сирії тощо).
- Втрачена гармонія людини і природи, на яку людство спиралося тисячоліттями. Ще в 1992 р. Міжнародна конференція ООН наголошувала, що природа відплатить за глум над нею епідеміями, мором, стихійними

лихами (глобальне потепління, цунамі, урагани, землетруси тощо).

Досягнення сучасної науки і техніки, зміна наукових парадигм і морально-духовних пріоритетів повинні бути представлені також у змісті загальної середньої освіти. Система сучасної освіти набуває якості відкритої системи, а людина в ній стає учасником творчого процесу засвоєння світу.

Якщо раніше метою освіти було засвоєння предметних знань, умінь і навичок, то тепер виникає проблема формування особистості – особистості духовної та моральної, з потребою і вмінням учитися самостійно протягом усього життя, здатної виявляти творчість при вирішенні життєвих і професійних проблем. Виникає суспільний запит на реформу освіти.

Аналіз результатів дослідження

За результатами дослідження, проведеного Інститутом соціальної і політичної психології НАПН України в загальнонаціональній вибірці (М.М. Слюсаревський, О.І. Гуменюк, М.С. Дворник, Л.П. Черниш) [6], більшість громадян України вважає, що українська освіта потребує реформування (Рис.1)

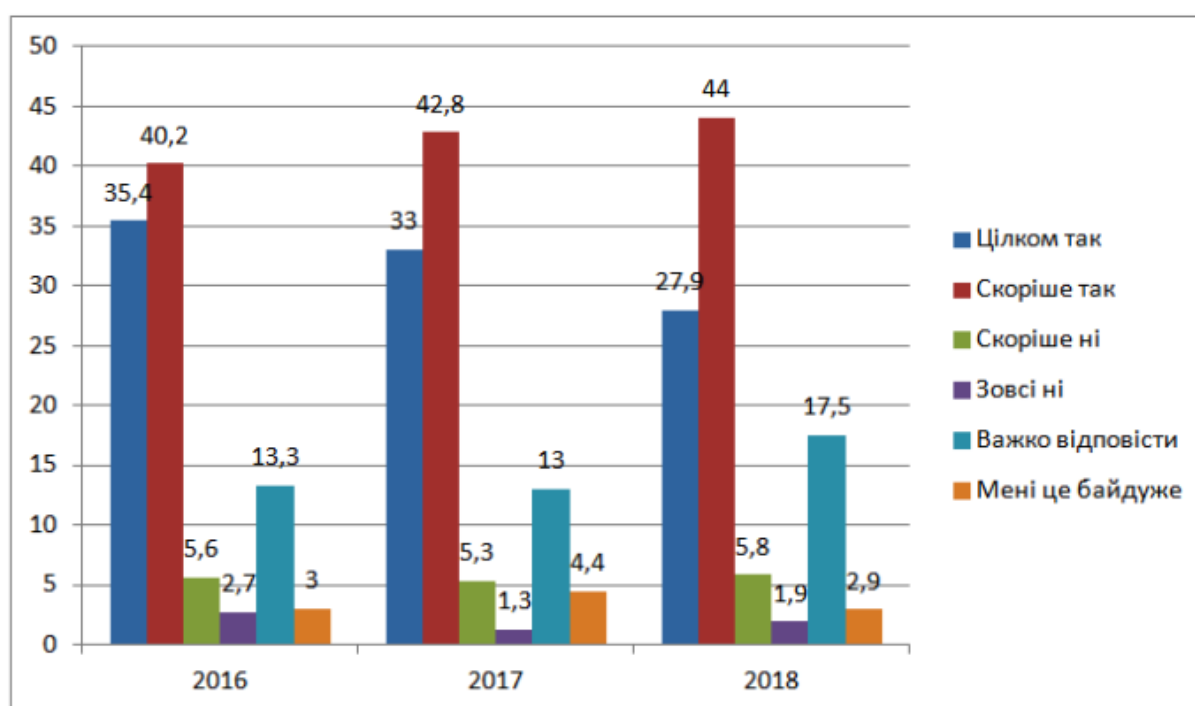

Рис. 1 «ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ, ЩО УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА ПОТРЕБУЄ РЕФОРМУВАННЯ» (%%)

Як показують результати дослідження [6], у необхідності реформування вітчизняної освіти тією чи іншою мірою в 2018 р. були переконані 71,9% опитаних, скоріше чи цілком заперечують – лише 7,7% респондентів. Ці показники фактично перебувають на рівні отриманих попередніх років. Ще більше переконаних у потребі реформування вітчизняної освіти виявилися серед педагогічних працівників (90,5%) та батьківського загалу (81,4%). Істотних відмінностей у відповідях батьків дітей різного віку, як і різних категорій педагогічних працівників, при цьому не виявлено. У загальнонаціональній вибірці найбільше тих, хто висловлюється на користь реформування освіти, виявлено в Західному регіоні (86,2%), а найменше – на Сході України (70,2%).

Реформа (від лат. – перетворювати, поліпшувати) – процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо... Успіх реформ значною мірою залежить від їх системності та наукової обґрунтованості [3, с. 303].

Особливості реформ в освітній сфері:

- Реформа освіти є однією з найбільш системних реформ, здійснення якої залежить від економічної (фінансування), політичної (вектор спрямування розвитку суспільства), культурологічної (традиції

навчання і виховання), педагогічної (підготовка педагогічних кадрів, методика і засоби навчання) сфер життя суспільства.

- Вона є однією з найбільш громіздких системних реформ, адже для зміни системи освіти потрібно розробити нову засадничу концепцію, нові держстандарти освіти, навчальні плани та програми, написати нові підручники. До того ж треба навчити нових учителів, в ідеалі – змінити систему їхньої підготовки. Паралельно треба знайти на це кошти, змінюючи фінансові стосунки учасників ринку освіти [5].
- До реалізації реформи освіти долучаються не лише фахівці-педагоги, а й інші учасники освітнього процесу, насамперед учні та їхні батьки, представники громадської, засоби масової інформації тощо. Її успішність значною мірою залежить від прийняття її всіма суб'єктами освітнього процесу (педагоги, учні та їхні батьки, громадськість).
- Результати освітньої реформи віддалені в часі, нерідко на десятиліття, що ускладнює оцінку її ефективності та внесення оперативних змін у її зміст та перебіг. Це вимагає багаторічної наполегливої роботи по її реалізації, забезпечення наступності між послідовними її етапами.

В Україні неодноразово розпочиналися реформи у сфері освіти, проте з різних причин вони не були завершеними.

Проголошення незалежності Україна зустріла з новим Законом «Про освіту», який було прийнято ще в липні 1991 р., тобто за УРСР. Цей закон описував радянську за своїми принципами школу, що була міцно інтегрована в багатоступеневу бюрократичну систему звітів та підпорядкування; школу, що не мала жодної самостійності (ні фінансової, ні навчально-методичної), головною дієвою особою в якій був учитель, а дитина була лише об'єктом педагогічного впливу.

Проте вже в листопаді 1993 р. Кабінет Міністрів України затвердив національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») – результат спільної праці науковців-освітян та вчителів-практиків. На той час це був дуже прогресивний документ, який докорінно переглядав засадничі принципи та мету української освіти, наближаючи її до цінностей демократичного суспільства. Реформа передбачала децентралізацію управління освітою, якою мали опікуватися місцеві громади; індивідуалізацію навчально-виховного процесу; безперервність освіти протягом життя та багатоваріантність навчальних планів і програм. Головним було переорієнтація всієї сфери освіти на пріоритетний розвиток особистості. Проте, на жаль, більшість її основних положень так і не були реалізовані...

Деякі практичні кроки було зроблено щодо осучаснення структури середньої освіти. У 1999 р. був ухвалений Закон України «Про загальну середню освіту», який передбачав поступовий перехід до 12-річного терміну навчання, вводив 12-бальну шкалу оцінювання знань учнів та поділив освітній процес на 3 ступені: I – початкова школа (1-4 класи), II – базова школа (5-9 класи), III – старша школа (10-12 класи). На основі нового Закону 2001 р. з'явилася Національна доктрина розвитку освіти, а Державний стандарт основної і старшої школи, розроблений в її межах, було прийнято в січні 2004 р.

З 2004 р. ропочалися перші експерименти щодо впровадженням ЗНО – зовнішнього незалежного оцінювання замість звичних випускних іспитів. ЗНО кардинально змінило ситуацію вступу абітурієнтів до закладів вищої освіти, суттєво послабивши корупційну його складову, забезпечивши реальний доступ для всіх випускників шкіл до вищої освіти на конкурсній основі. З 2008 р. проходження зовнішнього незалежного оцінювання є обов'язковою умовою вступу до закладу вищої освіти.

Реформу планували завершити в 2013 р., коли вся система мала перейти до 12-річного навчання. Проте зі зміною влади в країні у 2010 році заходи реформування, заплановані ще в 2001 р., було припинено і скасовано, натомість стартувала нова масштабна реформа системи освіти України.

Нова реформа середньої освіти розпочалася з того, що діючу з 2001 р. 12-річну систему загальноосвітньої школи знову замінили на 11-річну, для чого були зроблені відповідні зміни в законодавстві від 6 липня 2010 р. Крім зміни тривалості навчання у середній школі, було змінено і Державні стандарти початкової, базової і

повної середньої освіти (вивчення іноземної мови з 1-го класу, введення другої іноземної мови з 5-го класу, вивчення інформатики з 2-го класу тощо). Після Революції Гідності розпочався нова спроба реформування освітньої галузі. Була розроблена концепція «Нова українська школа», яка ухвалена Постановою Кабінету міністрів у грудні 2016 р. Верховна Рада України 5 вересня 2017 р. прийняла новий Закон «Про освіту»...

Як же ці зміни в освітній сфері сприймаються в суспільстві?

Вивчення громадської думки у загальнонаціональній вибірці, проведеного Інститутом соціальної і політичної психології НАПН України (М.М. Слюсаревський, О.І. Гуменюк, М.С. Дворник, Л.П. Черниш) [6], засвідчує, що лише третина громадян України підтримують хід реформування системи освіти в Україні (Рис.2).

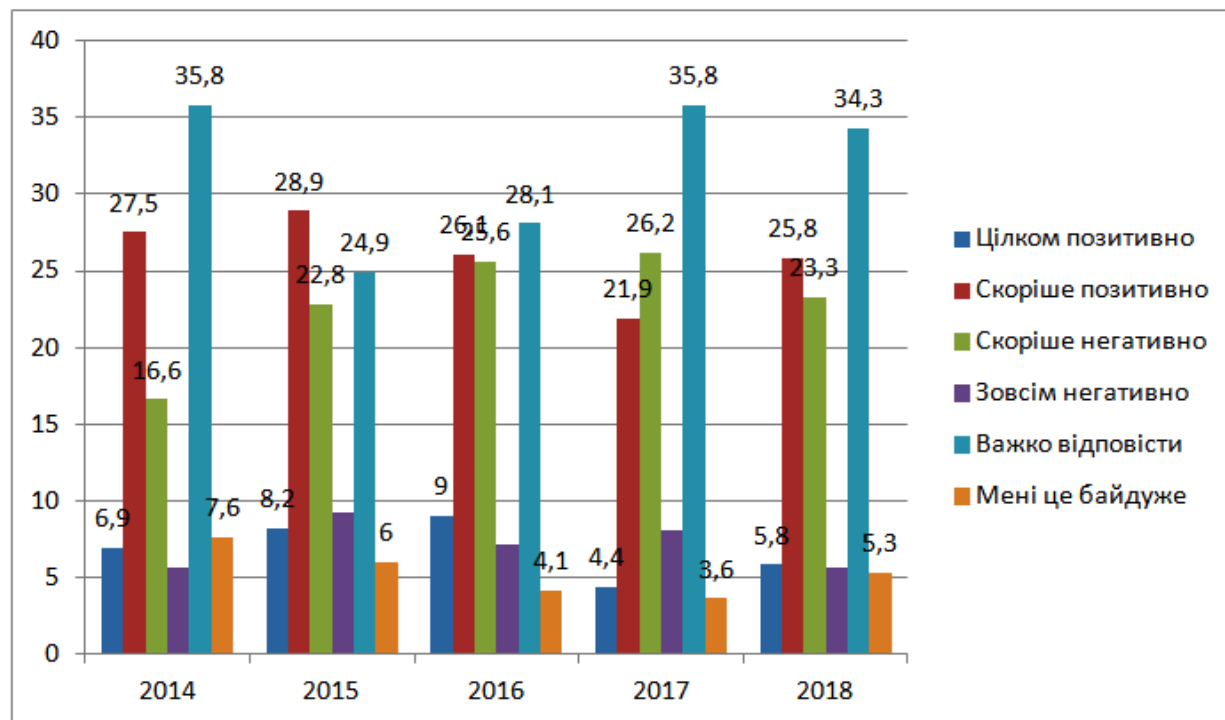

Рис. 2. "ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ХІД РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ?" (%%)

Як показують результати цього дослідження [6], спостерігається стійка позитивна динаміка сприйняття громадянами 12-бальної системи оцінювання. З 2014 р. частка прихильних громадян збільшилася на 7%, до 51,9%, та, відповідно, зменшилися частка неприхильних на 2% (до 28,7%). Існує чітка вікова залежність: старші респонденти гірше ставляться до нововведення.

Триває, як і в попередні роки, зростання рівня підтримки профілізації старшої школи. Цей показник у загальнонаціональній вибірці досяг 74,3%. В порівнянні з попереднім роком істотно збільшилася кількість тих, хто підтримує профілізацію, насамперед серед батьків учнів закладів середньої освіти (з 72,3 % до 76,5%). Підтримка профілізації педагогічними працівниками становить 83,1 % (показник за рік істотно не змінився). Тих, що не підтримують профілізацію старшої школи, у кілька разів менше: 7,8 % загалом (цей показник зменшився майже вдвічі порівняно з попереднім роком), 7,9% батьків (12,9 % - минулорічний показник), 6,1 % педагогічних працівників (проти 5,1% у минулому році, відповідно).

Переважає більшість респондентів, як і в попередні роки, не підтримує 12-річного терміну шкільної освіти (62,7% загалом, 67,8% педагогічних працівників і 63,5% батьків), а підтримують її відповідно лише 16,5% всіх опитаних, у тому числі 22% педагогічних працівників і 18,6% батьків.

На запитання щодо умов, за яких респонденти готові підтримати нововведення в загальнонаціональній вибірці думки розділилися таким чином: 45,4% опитаних за жодних умов не підтримують запровадження 12-річки, а 28% погодяться, якщо це підвищить шанси випускників на вступ до закладів вищої освіти без репетиторів і додаткових занять. Близько половини опитаних учнів готові підтримати 12-річний термін навчання, якщо це

збільшить шанси на вступ до ВНЗ, якщо школа за цей час сформує у школярів особистісні якості та навички, що допоможуть у самореалізації та досягненні успіху (43,2%). Проте, 28,8% учнів не погодяться в жодному разі. Найчастіше працівники освіти не погоджувалися підтримати нововведення за жодних умов (36,1%), дещо менше (33%) – за умов підвищення шансів вступити до закладів вищої освіти. Для чверті педагогічних працівників (26,5%) фактором, який може вплинути на прийняття позитивного рішення стосовно 12-річного терміну навчання, є докорінне поліпшення матеріально-технічної бази закладу освіти.

Розв'язання проблема формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій ускладнюється ще й тим, що більшість громадян недостатньо або зовсім не поінформовані про реформи, які плануються і здійснюються сьогодні в галузі освіти [6]. Результати дослідження представлені на Рис.3.

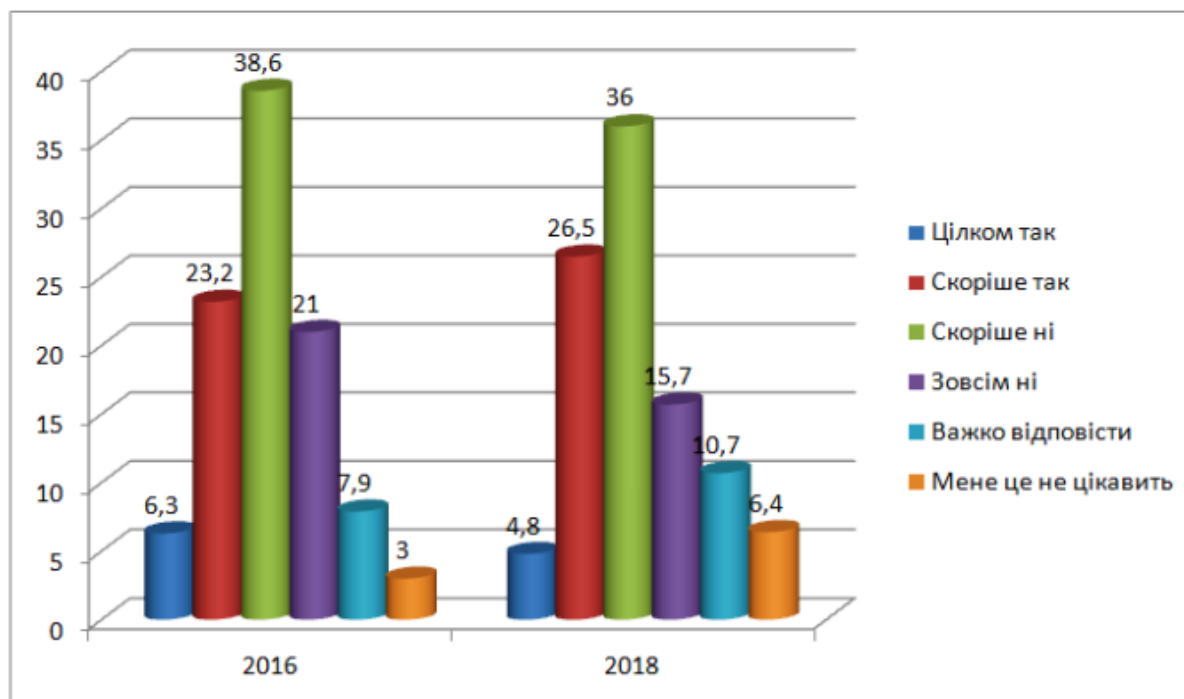

Рис. 3. "ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ СЕБЕ ДОСТАТНЬО ПОІНФОРМОВАНИМ ПРО РЕФОРМИ, ЯКІ ПЛАНУЮТЬСЯ І ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ СЬОГОДНІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ?" (%%)

Сьогодні Україна знову переживає складний період свого політичного життя – відбулися вибори Президента, розпочалася передвиборча компанія до Верховної ради...

Центр Разумкова проаналізував програми основних кандидатів на виборах президента України щодо їх бачення перспектив освітньої галузі в Україні [1]. Зважаючи на те, що їхні політичні сили мають значні шанси бути представленими в новообраній Верховній раді України, позиції лідерів парламентських партій є важливими для продовження чи зміни шляхів реформ освіти.

Володимир Зеленський – новообраний президент України (партія „Слуга народу”): «У програмі пропонує запровадити принцип «гроші ходять за талановитим студентом»: кожен шкільний геній отримує ваучер на безкоштовну освіту в будь-якому вузі. Виступає за підтримку і розвиток приватної освіти, відкриття ринку для іноземних освітніх закладів».

Петро Порошенко (партія „Європейська солідарність”): «Гроші ходять за людьми» – це принцип не лише децентралізації, але й реформи освіти». Публічно стверджує, що реформа освіти наразі є найважливішою, і перші зміни вже можна побачити в школі; підтримує нову редакцію закону про освіту».

Юрій Бойко (партія „Опозиційна платформа за життя”): «Реалізуємо кроки до якісної і доступної освіти... Зупинимо ганебне закриття шкіл, впровадимо зниження нормативних показників наповнюваності класів та збільшення державної субвенції на освіту... Поновимо 10-річний термін одержання середньої освіти та

поглиблене вивчення основних дисциплін в школах».

Юлія Тимошенко (партія „Блок Юлії Тимошенко“): «У програмі пропонує відновити програми безоплатного позашкільного розвитку дітей, підвищити зарплати вчителям. Раніше публічно виступила категорично проти ранньої профілізації учнів, зменшення кількості обов’язкових предметів». *Олег Ляшко* („Радикальна партія Олега Ляшка“): «У програмі вказує на необхідність надавати дітям прикладі знання, збільшувати замовлення на робітничі професії, підвищувати стипендії, не економити на освіті. У публічних виступах критикує реформу, наполягає на 11-річному терміні навчання, відновленні фінансування ПТУ, збереженні сільської освіти. У програмі пропонує запровадити принцип «гроші ходять за талановитим студентом»: кожен шкільний геній отримає ваучер на безкоштовну освіту в будь-якому вузі. Виступає за підтримку і розвиток приватної освіти, відкриття ринку для іноземних освітніх закладів».

Анатолій Гриценко (партія „Громадянська позиція“): «У програмі пропонує професійно-технічну освіту та звільнити відповідні установи від оподаткування, боротись із хабарництвом у навчальних закладах, підвищити фінансування освіти. Раніше публічно закликав переглядати зміст та напрямок реформи освіти, виступив проти 12-річного терміну навчання в школі».

Як бачимо, що розпочаті 5 років тому кроки до нової освітньої реформи „Нова українська школа” знову можуть бути переглянутими як це, на жаль, уже було неодноразово в новітній історії України.

Висновок

Реформування освітньої галузі в Україні складний і багатогранний процес, який обумовлений не лише світовими тенденціями, культурно-освітніми традиціями, соціально-економічними чинниками і психолого-педагогічними умовами, а й значною мірою залежить від політичної ситуації в країні. У цьому зв’язку важливе значення має формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій.

Список використаних джерел

1. 15 ПОЛІТИЧНИХ ДИЛЕМ: що пропонують кандидати в президенти та обирають їх прихильники. – Центр РАЗУМКОВА, 2019. - [Електронний ресурс]. – URL:http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2019_03_19/2019_Prezent_ukrinform.pdf
2. Виноградова В.Є., Юрченко В.І. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти. – К.: Каравела, 2018. – 308 с.
3. Горбатенко В. П. Реформа // Юридична енциклопедія: В 6-ти тт. - Т. 5: П - С. - К., 2003. - С. 303.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. - К.: Каравела, 2014. – 344 с.
5. Реформа освіти. - [Електронний ресурс]. – URL: <http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/education-reform/>
6. Слюсаревський М. М., Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2016–2018) : Довідник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Київ, 2018. – 261 с. - [Електронний ресурс]. – URL: https://sptechnology.ucoz.ua/load/socialna_situacija_v_ukrajini_osoblivosti_vidobrazhennja_trasformacijnikh_procesiv_u_gromadskij_dumci_2016_2018_dovidnik 1-1-0-19

Губарева Д.В. Соціальні мережі як засіб подолання булінгу в освітньому процесі між представниками освіти та її замовниками

Губарева Дар'я Вячеславівна / Hubarieva D., аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ

Соціальні мережі у сучасній картині світу займають одну з провідних ролей комунікативної функції. За даними компанії Research & Branding Group тільки 36% використовують соцмережі, щоб дізнатися новини, а 60% користується ними для спілкування[3]. З кожним роком, користувачів онлайн-середовища стає все більше, тому ми з впевненістю можемо стверджувати, що соціальні мережі відносяться до макро-рівня співпраці з суспільством. Адже, вони охоплюють велику вибірку населення та надають свободу слова її користувачам.

Аналіз результатів дослідження

Дослідження ролі соціальних мереж на сучасний світ виконувалось багатьма вченими (Дж. Антоні, Д. Белл, Дж. Вальтер, Д. Вестерман, Б. Ван Дер Хейд, Дж. Гэлбрейт, М.Дорошо, Г. Почепцов, С. Тонг, Дж. Кім, М. Кастельс, Л. Лангвелл, А. Турен, А. Тоффлер та багато інших). Кожен з них прийшов до висновку, що інтернет мережі заповнили суспільство. Мільйони людей щодня витрачають частину часу на перебування в інтернет-просторі[2]. Однією з характерних рис соціальних мереж є не тільки отримання різноманітної інформації, але і соціабельність, яка дозволяє вільно висловлювати свою думку та долучатися до різноманітних інтересів різних верств населення.

Закономірно, що для освітнього середовища соціальні мережі стають одним із інструментів на осмислення громадської думки щодо будь яких питань які виникають в освітньому просторі. Прозорість цього комунікативного виду надає можливість об'єктивно аналізувати різні думки, різних верств суспільства, різних місцевостей, охоплюючи величезну аудиторію населення.

Слід також зауважити, що думка батьків відіграє важливу роль. Адже, вони є одними із замовниками освітніх послуг, та об'єктивно, знаходячись більшу частину часу з дитиною, вбачають якість та результативність освітнього процесу, особливо це стосується початкової школи. Коли дорослі щільно намагаються контролювати хід навчального процесу та формування їхньої «меншої» особистості.

Звертаємо увагу, що батьками на даний момент виступають покоління X та Y відповідно до «Теорії поколінь», яким притаманний ряд видозмін у світогляді, в тому числі і активне користування соціальними мережами[5]. Згідно дослідженням вчених, ці покоління по іншому сприймають інформацію, будують соціально-комунікативні зв'язки та більш схильні до взаємодії для успішного досягнення результатів.

Проаналізувавши контент соціальних мереж, ми можемо спостерігати, що все частіше створюються батьківські форуми, групи у соціальних мережах або окремі сайти, об'єднані однією метою: обговорення проблем з якими зіштовхуються батьки в освітньому процесі, ознайомлення з нормативно-правовою базою та надання особистого досвіду. Це сучасне покоління, яке не боїться висловлювати свою думку і вважає, що вона повинна бути почута.

Соціальні мережі виступають як канал комунікації з цим поколінням. Використовуючи усі можливості віртуального простору, освітній процес набуває взаємно-оберненого характеру. Як працівники освітнього середовища мають можливість працювати з юридичними та фізичними особами які замовляють послуги, тобто батьками, так і батьки мають можливість висловлювати свою думку, обговорювати ті проблеми з якими вони зіштовхуються на пряму.

Останнім часом все більше у ЗМІ висвітлюються проблематика спілкування батьків з вчителями, агресивна поведінка з обох сторін, конфліктні ситуації і т.д. Згідно опитувань у соціальних мережах батьків, конфлікти між вчителями та батьками, відбувається за рахунок накопичення агресії. Співголова популярного інтернет-ресурсу серед батьків школярів ГО «Батьки SOS» Олена Бондаренко стверджує: що «...необхідно ламати і системне замовчування проблем у школі і з боку вчителів, і з боку батьків.... у більшості випадків будь-який серйозний конфлікт у школі є ознакою того, що між його учасниками вже давно щось не так. І це «щось не так» просто вчасно не помітили, або не захотіли помічати»[1]. Конструктивне вирішення даної проблеми є обробка даних з соціальних мереж та активна робота з батьками через віртуальний простір, на що вказують 4 фактори сучасної «макдональдизації» світу: ефективність, передбачення, калькуліруемість, контроль»[4].

1. **Ефективність.** Сучасний етап світової картини показує, що темп життя особистості збільшується, тому час стає однією з головних одиниць цінності особистості. Велика кількість населення працює у понаднормованому графіку. З таким темпом життя інколи не всі батьки можуть знайти час на особисте спілкування з представниками освіти. Проблеми та питання накопичуються, що призводить до вибухових конфліктних ситуацій. Налагоджене віртуальне спілкування представників освіти з батьками у соціальних мережах, надає можливість у будь який час обговорити питання та знайти ефективне вирішення проблем не виділяючи на це велику кількість часу у щільному графіку обох сторін; надає можливість онлайн консультації з посиланням на електронну нормативно-правову базу, психологічні обґрунтування та інше, що змінює хід розмови з абстрактного на конкретне.

2. **Передбачуваність.** Гарантованість того, що питання буде розглянуте. А також свобода слова, яка виражається в анонімності, або в групуванні однодумців. Це полегшує сприймання ситуації самої особистості, знаючи що вона буде почута та будуть прикладені зусилля для вирішення особистих проблем з зовнішнього джерела.

3. **Калькуліруемість** (акцент на кількості). Робота з соціальними мережами надає можливість охопити різні верстви населення та вирішувати проблеми, які стосується цілої множини аудиторії не залежної територіально або з якимись суспільними обмеженнями. Крім того, в освітніх працівників є можливість слідкувати, аналізувати та синтезувати громадську вільну думку, що надає більшої об'єктивності висновкам щодо різноманітних питань в освіті.

4. **Контроль.** Це стосується, як малих груп однодумців, так і загальної тенденції суспільства. Маніпулятивна техніка соціальних мереж була розглянута багатьма вченими (В. Грановеттер, М. Кастельс, А. Тоффлер та інші.), які прийшли до висновку, що через соціальні мережі здійснюється вплив на свідомість людей та контроль над їхніми емоціями. Що дозволяє своєчасно реагувати на суспільні запити освітніх проблем та в вирішувати проблеми не затягуючи їх до точки кипіння.

Висновки

Спираючись на викладене можемо з впевненістю стверджувати, що використання соціальних мереж, як інструменту для подолання освітніх проблеми серед суспільства, через громадську думку, виступає найефективнішим засобом. Утворені нові соціальні архетипи, під впливом нового світогляду поколінь, вимагають змін інструментів взаємодії між освітніми працівниками та батьками. Координування різних груп населення та співпраця з ними не витрачаючи на це велику кількість часу дозволяє не тільки аналізувати незалежну громадську думку, але злагоджувати конфлікти, розглядати суспільні освітні проблеми та знаходити ефективне вирішення дотримуючись толерантного ставлення з обох об'єктів освітнього процесу. Що вказує на пряме рішення даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Булінг проти вчителів: як протистояти агресії в школах [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://rubryka.com/article/buling-proty-vchyteliv/>
2. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: [https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php/Проект_з_інформатики:_\"Статистика_користування_соціальними_мережами_в_Україні\"-_СТ16Б_ФМФ](https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php/Проект_з_інформатики:_\)
3. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://podrobnosti.ua/2292993-kakie-sotsseti-samye-populjarnye-v-ukraine-rejting.html>
4. Ритцер Д. Макдональдизация общества 5/ пер. с англ. А. Лазарева. — М.: Праксис, 2011. — 592 с.- ISBN 978-5-901574-86-7
5. Теория поколений XYZ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://4brain.ru/blog/теория-поколений-xyz/>.

Зубіашвілі І.К. Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників

Зубіашвілі Ірина Костянтинівна, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент м. Київ, ORCID ID 0000-0003- 3642-8159

Постановка проблеми

Перетворення, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності України, характеризуються загостренням ідеологічних і соціально-економічних тенденцій розвитку. В умовах становлення ринкової економіки стає очевидним, що зміна ціннісних уявлень стосовно ролі грошей у повсякденному житті окремих індивідів і соціальних груп, є важливим чинником монетарної культури, що формується в процесі економічної соціалізації. Більшість проблем, які стоять перед суспільством, відображаються і на молоді, в зв'язку з цим, сучасна соціально-економічна ситуація акцентує увагу психологів і педагогів на проблемах становлення монетарної культури старшокласників, які в найближчому майбутньому будуть займати активні позиції в суспільстві.

Аспект соціально-психологічного забезпечення процесу становлення монетарної культури юнацтва є недостатньо досліджуваним в науці. Відомо, що в юнацькому віці молоді люди стикаються з особливими проблемами : перехід до дорослого життя, вибір професії, формування ціннісних орієнтацій. Це означає не лише особливу важливість, але й специфіку економічної соціалізації системи освіти, в процесі якої відбувається становлення монетарної культури особистості. Однак особливості та можливості соціалізуючого потенціалу школи досі є недостатньо досліджуваними, необхідної розробки потребує проблема соціально-психологічного забезпечення становлення монетарної культури школярів.

Аналіз останніх досліджень

Теоретико-методологічною базою дослідження є фундаментальні дослідження в галузі філософії та психології, в яких обґрунтовується положення про діалектичну взаємодію особистості та соціального середовища, формування системи цінностей у процесі соціалізації, соціальної функції освіти (М. Вебер, Ф. Гіддингс, Е. Дюркгейм, А. Маслоу, Т. Парсонс, П. Сорокін та ін.); наукові праці педагогів, філософів, психологів, у яких розкриваються концептуальні підходи до дослідження соціалізації (Г. Андреева, І. Кон, В. Москаленко, О.

Мудрік, Т. Титаренко та ін.); теоретико-методологічні дослідження проблем економічної освіти та виховання (О. Аменд, Ю. Васильєв, Я. Кузьмінов, Б. Райзберг, Н. Побірченко, І. Сасова, Т. Терюкова та ін.) розкривають основи педагогічної діяльності з підвищення рівня економічної підготовки учнів, починаючи зі середньої школи; концепції соціально-психологічної діяльності, тісно пов'язані з практичною, соціальною психологією, психологією праці та обумовлені проникненням психологічної теорії во всі сфери суспільного життя – цей напрям успішно розвивається завдяки дослідженням вітчизняних і зарубіжних авторів (Д. Гандер, М. Дорошенко, Л. Карамушка, Н. Кривоконь, Ю. Машбіць, В. Новіков, В. Панок та ін.), вченими виокремлені певні етапи, функції та рівні соціально-психологічного забезпечення, розроблені його концепції, програми та моделі для різних видів діяльності.

Мета статті

На основі теоретичного дослідження визначити сутність соціально-психологічного забезпечення становлення монетарної культури старшокласників.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження

Становлення монетарної культури особистості відбувається в період навчання в школі в процесі економічної соціалізації. Психолого-виховний процес, який відбувається на етапі юнацтва, має значні відмінності від попередніх етапів, оскільки тут психологи та педагоги мають справу з достатньо розвинутою в соціальному відношенні особистістю. І в зв'язку з цим, деякі дослідники вважають, що співвідношення феноменів виховання та соціалізації слід розглядати як ті, що взаємно доповнюють один одного.

Важливою частиною роботи із забезпечення процесу становлення монетарної культури старшокласників стає створення такого освітнього середовища, яке дає змогу функціонувати школі як особливому соціокультурному центру, де безпосередньо в міжособистісному контакті вчителів, психологів і учнів, крім економічних знань і умінь, передаються світогляд, цінності та настанови.

Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників передбачає досягнення такої цілі як долучення учнів до економічних знань, значимих для них не лише з точки зору пізнавальної діяльності, але й практичної. Тренінги, кейс-технології, бізнес - ігри наочно доводять необхідність отримання економічних навичок, незалежно від майбутньої професії.

Процес становлення монетарної культури учнів як спосіб досягнення життєвого та професійного успіху в сучасних соціально-економічних умовах не може бути автономним, стихійним процесом. Вирішити проблему відносно цілеспрямованого процесу становлення монетарної культури, ми передбачаємо через спосіб організації соціально-психологічного забезпечення цього процесу в освітньому середовищі школи, який має бути насичений ідеями формування монетарної культури в ході цілісного психолого-педагогічного процесу.

Критерієм розвитку монетарної культури старшокласників, на наш погляд, є ставлення до грошей, найважливішою складовою якого ми вважаємо монетарні настанови, які формуються виходячи з фінансово - економічних знань і практики їх застосування. Раціональне ставлення до грошей, розуміння не лише їх економічних функцій, але й соціально-психологічних, дозволяють приймати обґрунтовані рішення в сфері монетарних відносин і розуміти їх наслідки.

Соціально-психологічне забезпечення розглядається вченими та практиками з двох позицій : як принцип соціально-психологічної діяльності і як його технологія. Крім того, соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури школярів – це процес, який містить комплекс цілеспрямованих психолого-педагогічних дій, що забезпечують включеність учня в різні події та стимулюють його розвиток.

Мета соціально-психологічного забезпечення – створити умови в соціально-педагогічному середовищі для максимального особистісного та інтелектуального розвитку учня. Об'єктом забезпечення виступає освітній процес, предметом діяльності стає розвиток учня як система його відносин зі світом, з тими, хто оточує, із

самим собою.

Висновки

Отже, соціально-психологічне забезпечення процесу становлення монетарної культури школяра ми розуміємо як цілісну, системно організовану діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні та педагогічні умови для успішного формування монетарної культури, що передбачає засвоєння монетарних цінностей і норм, навичок, ролей і способів монетарної поведінки. Сутність соціально-психологічного забезпечення процесу становлення монетарної культури старшокласників відбувається в освітньо-виховному процесі школи та представляє собою механізм упорядкування соціальних зв'язків і відносин, в які залучені учні.

Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників у освітньо-виховному процесі школи характеризується такими напрямками психолого-педагогічної діяльності: використання ресурсних можливостей інтерактивних методів навчання (мультимедійних, дискусій, ролевих ігор, кейс-методу, тренінгів, створення проблемних ситуацій та ін.), які забезпечать актуалізацію важливості монетарної культури школярів, підвищення мотивації до вивчення дисциплін економічного циклу та рівня монетарної культури; співробітництво психологів, вчителів і учнів у організації сумісної науково-дослідницької діяльності з проблеми економічної соціалізації сприяє економічному самовизначенню та успішній самореалізації майбутніх фахівців у професійній діяльності; організація економічної соціалізації учнів, що передбачає її діагностику, профілактику та оцінювання результативності для подальшої корекції рівня сформованості монетарної культури особистості. Перспективним напрямом дослідження є здійснення вивчення проблеми соціально-психологічного забезпечення формування монетарної культури студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Анкундинова Е. В. Определение сущности экономической социализации. Вестник ЧГПУ, 2009. №9. С.15-15.
2. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації української молоді (початок). Соціальна психологія. 2008. №2(28). С.49-59.
3. Ермакова И. В. Социально-психологические факторы экономической социализации старших подростков : дис.... канд. псих. наук / Чебоксары, 2008. 160 с.
4. Журавлев А. Л., Дробышева Т. В. Экономическая социализация формирующейся личности . Психологический журнал. 2011. Т.32. №2. С.59-81.
5. Журавлев А. Л. Экономическая социализация детей и подростков : понимание подходов к исследованию и основные факторы. Вестник психологии образования. 2008. №2 (15). С. 29 -35.
6. Москаленко В. В. Економічна соціалізація особистості : концептуальна модель. Соціальна психологія. 2006. №3 (7). С. 3-16.
7. Furnham A. Children's understanding of the economic world. Australian J. of Education. 1986. 30. N 3. P. 219 - 240.
8. Furnham A. The perception of poverty among adolescents. J. Of Adolescence. 1982. 5. P. 135 - 142.

Капустюк О. М. Техніка «Щоденник спостережень за емоціями» в роботі з сім'єю

Капустюк Олена Миколаївна, старший науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент м. Київ, Orcid: 0000-0003-4657-8556

Kapustiuk, Olena Mykolayivna. PhD in Psychology, Senior Researcher, Senior Researcher Fellow of G.S. Kostiuik Institute of Psychology of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Вираз себе через мистецтво є безболісним способом вираження почуттів. Арт-терапія не має ні обмежень, ні протипоказань, будучи безпечним методом зняття напруги, це природний шлях зцілення, коли негативні емоції перетворюються в позитивні. Арт-терапія ґрунтується на тому, що створювані продукти художньої творчості здатні допомогти людині зрозуміти себе, розкрити найпотаємніші частинки свого внутрішнього світу і через творчий процес самовираження зробити власне життя яскравим, повноцінним і щасливим.

Теоретичні засади застосування методів арт-терапії

На сьогоднішній день досі не вирішена негласна суперечка між Великобританією та США щодо того, де ж в дійсності є батьківщина арт-терапії. Щодо терміну - найімовірніше, що саме словосполучення вперше вжив Адріан Хілл у своїй книзі *Art Versus Illness*, 1945, а Маргарет Наумберг, американська викладачка, зробила його зрозумілим у значенні психотерапевтичного методу і розповсюдила.

Адріан Хілл, перебуваючи у туберкульозному санаторії в 1940 р., виявив терапевтичні властивості художніх практик, запропонувавши «промалювати прогулянку на папері» своїм сусідам по відділенню. Хілл писав: «творчий розум [...] сприяє загоєнню в серці пацієнта». На подив лікарів, це дійсно спрацьовувало й сприяло швидкому видужанню пацієнтів. У 1945 році він вже опублікував книгу, де представив свій досвід використання творчості як терапії, для чого була організована ним художня студія при госпіталі. У цій книзі й з'явився термін «арт-терапія» [14].

Відразу цим методом зацікавився британський Червоний Хрест, який починає активно використовувати його з пацієнтами під час Другої світової війни. В цей же час, художні засоби й творчість для відновлення психічного здоров'я починають застосовувати США у роботі з дітьми, вивезеними з фашистських таборів. А з 1950 року тут таки, в Сполучених Штатах, зароджуються перші навчальні програми з арт-терапії.

Щодо інтенсивного розвитку арт-терапії в Україні, то це закономірний процес, оскільки її методи дуже близькі до ментальності українців з їхньою характерною орієнтацією скоріше на емоційно-образне переживання, ніж на раціональне вирішення внутрішньо психічних конфліктів [2]. Архаїчні форми мистецтва – як прообраз сучасної арт-терапії - збереглися в народній українській творчості, що характеризується наївністю, безпосередньо-дієвим характером, мовою несвідомого, значення символів. [6, 9]. Народна творчість є джерелом душевного здоров'я українських людей, зберігаючи свої давні традиції. Українські писанки та вишиванки відомі всьому світу, і ще сто років тому для кожної української жінки і багатьох чоловіків народна творчість була невід'ємною частиною їхнього життя. До кінця XIX століття більшість людей жили в селах, де традиційна культура була обов'язковою частиною життя – усі змалку співали, танцювали, малювали. Потужний цілющий ресурс мала українська музика та пісні, які супроводжували кожен крок наших предків [1].

Сучасна практична психологія активно використовує напрям арт-терапії, оскільки це своєрідне психологічне розвантаження, яке необхідно кожній людині. Незважаючи на зовнішню простоту, арт-терапія - це досить глибока форма психотерапії, яка або доповнює основну терапію при лікуванні неврозів, депресій, застосовується у стресових ситуаціях та ситуаціях підвищеної тривожності, або застосовується як самостійний вид діагностичної та корекційної роботи.

Всі наші невисловлені думки блокуються в тілі, а це призводить до фізичних і невротичних розладів. Випліскуючи емоції та почуття на полотно, папір, у танець, у глину чи працюючи з піском людина допомагає собі, своєму тілу звільнитися від непотрібних «блоків», відчувати себе «живою». Творчий прояв – це шлях до самого себе, можливість успішно будувати власне життя. Використовуючи художні методи й творчість, людина відтворює своє підсвідоме у візуальне самовиявлення, через призму ірраціонального може подивитися на саму себе, на інших людей та на власне життя взагалі. І, оскільки в кожній людині є потреба виразити себе, створюючи щось, у неї виникає почуття емоційної насиченості, відбувається більш глибоке розуміння себе і свого внутрішнього світу. А оскільки арт-терапія не має обмежень і не вимагає спеціальних здібностей і художніх навиків, то запускається механізм психічного імунітету до самоцілення і відновлення процесів саморегуляції.

«Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здібностей самовираження і самопізнання в мистецтві, у порівнянні, наприклад, з грою, що пов'язано з продуктивним характером мистецтва – створенням естетичних продуктів, що об'єктивують у собі почуття, переживання і здібності дитини, полегшують процес комунікації з іншими людьми» [3, с. 208]. Завдання арт-терапії – не зробити всіх людей художниками або скульпторами, а збудити в них активність, спрямовану на реалізацію граничних творчих можливостей. Акцент в терапії роблять на творчу активність, на здатність створювати і спонукають пацієнта самостійно творити [4, с. 242].

Отже, в даний час під арт-терапією розуміють використання всіх видів мистецтва. Цей метод дозволяє експериментувати з почуттями, досліджувати й виражати їх на символічному рівні. Арт-терапія – це метод розвитку та зміни свідомих і несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм і видів мистецтва.

Основна мета арт-терапії - гармонізація внутрішнього стану клієнта, тобто відновлення його здібності знаходити оптимальний, що сприяє продовженню життя, стан рівноваги [5, С. 16].

Арт-терапія все частіше розглядається як інструмент прогресивної психологічної допомоги, що сприяє формуванню здорової та творчої особистості, а також реалізації на практиці таких функцій соціалізації особистості, як адаптаційна, корекційна, мобілізуюча, регулятивна, реабілітаційна та профілактична.

Дослідження, проведені під керівництвом Л.Д. Лебедевої, показали, що арт-терапія дозволяє вирішувати такі важливі завдання [8]:

Діагностичне. Арт-терапія дозволяє отримати відомості про розвиток і індивідуальні особливості дитини. Це коректний спосіб поспостерігати за нею під час самостійної діяльності, краще пізнати її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, особистісну своєрідність, а також виявити проблеми, що підлягають спеціальній корекції. В процесі занять легко виявляються характер міжособистісних відносин і реальний стан кожного в колективі, а також особливості сімейної ситуації. Арт-терапія виявляє і внутрішні, глибинні проблеми особистості. Володіючи багатосторонніми діагностичними можливостями, вона може бути віднесена до проєктивних тестів.

Корекційне. Досить успішно коригується образ «Я», який раніше міг бути деформованим, поліпшується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими людьми. Хороші результати можна отримати й у роботі з деякими відхиленнями в розвитку емоційно-вольової сфери особистості.

Психотерапевтичне. «Лікувальний» ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійне спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху. В результаті мобілізується цілющий потенціал емоцій.

Розвиваюче. Завдяки використанню різних форм художньої експресії складаються умови, при яких кожна дитина переживає успіх в тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з важкою ситуацією. Діти вчаться

вербалізації емоційних переживань, відкритості в спілкуванні, спонтанності. В цілому відбувається особистісне зростання людини, отримується досвід нових форм діяльності, розвиваються здібності до творчості, саморегуляції почуттів і поведінки.

Виховне. Взаємодія будується таким чином, щоб діти вчилися коректному спілкуванню, співпереживанню, дбайливим взаєминам з однолітками і дорослими. Це сприяє моральному розвитку особистості, забезпечує орієнтацію в системі моральних норм, засвоєння етики поведінки. Відбувається більш глибоке розуміння себе, свого внутрішнього світу (думок, почуттів, бажань). Складаються відкриті, довірливі, доброзичливі відносини з психологом або педагогом.

Організація проведення арт-терапії при роботі з дітьми, підлітками та дорослими різна. І все ж можна говорити про два основних варіанта арт-терапевтичної роботи - індивідуальної і групової арт-терапії.

Арт-терапія має три форми - активну, пасивну й мішану.

Пасивна форма – клієнт використовує художні твори, створені іншими людьми: розглядає картини, читає книги, прослуховує музичні твори.

Активна форма – клієнт сам створює продукти творчості: малюнки, скульптури, історії, музичні композиції, спонтанні танці.

Мішана форма – клієнт використовує наявні твори мистецтва (музичні твори, картини, казки і т. п.) для створення своїх продуктів творчості [5, С. 18].

Різноманітність технік арт-терапії не обмежена суворими рамками, але кожен напрямок даного методу лікування свідомості і душі людини відповідає певним видам мистецтв.

Ізотерапія - психотерапевтична робота з використанням методів образотворчого мистецтва – одне з основних і найбільше задіяних напрямів арт-терапії, причому, як в пасивній (використання готових творів мистецтва), так і в активній її формі – створення власних творінь. Цей напрямок психотерапевтичної практики широко використовується в роботі як з дорослими, так і з дітьми.

З усіх способів арт-терапії ізотерапія має найширший спектр показань: спотворена самооцінка, низький ступінь самоприйняття, негативний образ «Я», стресові стани, незадоволеність сімейною ситуацією, труднощі емоційного розвитку (у дорослих й у дітей), агресивність (дитяча та доросла), страхи (у людей будь-якого віку), імпульсивність, підвищений рівень тривожності, депресія, самотність, ворожість до оточуючих, неадекватна поведінка, ревності, проблемність відносин з близькими людьми, конфлікти в міжособистісних стосунках, порушена адаптація, аутизм (можливість доступу до переживань такої дитини), робота з людьми, що зазнали насильства.

Техніка роботи з піском дає змогу доторкнутися до свого глибинного «Я», відновити психічну цілісність, побудувати унікальний образ, розгорнути дивовижний ландшафт картини свого світу, своєї душі і отримати відповіді на хвилюючі для себе запитання, пройти по шляху до найпотаємніших думок і почуттів. Багатофункціональність технологій піскової психотерапії дозволяє психологу, психотерапевту теж вирішувати завдання діагностики, корекції та розвитку. Картина, яка вибудовується дитиною на піску із застосуванням різноманітних мініатюрних фігурок, через символізм їх змісту, дозволяє мати справу із багатьма подіями в її житті.

Фахівці особливо рекомендують даний напрямок арт-терапії для роботи з такими проблемами, як: затримка психічного розвитку; конфліктність у взаєминах з оточуючими, агресивність; дитячі страхи, в тому числі, панічні атаки; труднощі у виразі емоцій, замкнутість.

Казка супроводжує людину впродовж усього життя, допомагає їй успішній соціалізації й ефективному засвоєнню життєвих уроків. Казка для дитини – це не просто вигадка, фантазія, це особлива реальність світу почуттів. Казкотерапія – це один із ефективних методів роботи з дітьми, які зазнають тих чи інших емоційних та поведінкових труднощів. Суть цього методу у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії особистості дійсністю, дозволяє їй вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами. Сьогодні

казкотерапія – це: лікування словом; процес пошуку сенсу буття, розкодування знань про світ і систему взаємозв'язків у ньому; процес створення зв'язку між казковими подіями та реальним життям; процес перенесення казкових персонажів у реальне життя; процес об'єктивації проблемних життєвих ситуацій; процес покращення внутрішнього та навколишнього світу; можливість доторкнутись до таємниці, реалізувати власну мрію, відчути душевний комфорт та захищеність; отримання естетичної та емоційної насолоди від спілкування з чарівним та дивовижним світом казок.

Казкотерапія добре долає у клієнта високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, адаптує до різних дитячих колективів. Казко терапію можна використовувати у роботі з агресивними дітьми, невпевненими, сором'язливими, брехливими, а також у випадках різного роду психосоматичних захворювань. Процес казкотерапії дозволяє дитині усвідомити та проаналізувати свої проблеми, побачити шляхи їх вирішення.

Терапевтична казка відрізняється від звичайної тим, що її вигадують спеціально з урахуванням особливостей дитини. Тобто її головний герой схожий на дитину, він переживає ті ж проблеми й емоції. Головне завдання казок: через казкові події показати герою ситуацію з іншого боку, запропонувати альтернативні моделі поведінки.

Використання пластичних матеріалів (глина, тісто, пластилін) має особливі можливості для вираження сильних почуттів в арт - терапії і стає ефективним при вирішенні таких проблем дитячого віку як гнів, агресивність, конфліктність, гіперактивність, прагнення до домінування. Навантаження на м'язи при роботі із глиною допомагає зняти внутрішню напругу, забезпечує вивільнення негативної енергії і при цьому сприяє розвитку дрібної моторики руки, художнього смаку, креативності, допомагає самовираженню та самоствердженню. Крім того, помічено ефективність терапевтичного сеансу із застосуванням глини при психосоматичних, тасоматовегетативних проявах невротичних станів. Створений художній продукт може подобатись або не подобатись, надихати або дратувати, прийматися дитиною як довершений, або далекий від досконалості, головне те, що за дитиною залишається право вирішувати його подальшу долю – зберегти або зруйнувати.

Одним з методів арт-терапії є музикотерапія. В даному випадку терапевтичний вплив на людину виявляється за допомогою музики. Музичні твори використовуються для корекції мовних і рухових розладів, переживань, страхів, інших емоційних відхилень і комунікативних труднощів. Танцювальна терапія. Основна мета такого впливу полягає у розвитку усвідомлення власного тіла людини, навичок спілкування. Групові заняття дозволяють в максимально короткі терміни досягти ефективних результатів у міжособистісних стосунках.

Колажування є одним з найефективніших методів роботи з особистістю, який до того ж не викликає напруги, яка може бути пов'язана з відсутністю у людини художніх здібностей. Колаж допомагає визначити психологічний стан людини в даний момент часу, виявити його переживання і актуальні аспекти самосвідомості, розкрити потенційні можливості.

Матеріалом для створення колажу можуть служити не тільки ілюстрації з журналів, але також природні матеріали, особисті фотографії і авторські малюнки. Теми вибираються залежно від потреб конкретно взятої групи: «я», «сім'я», «тіло», «чоловік і жінка», «минуле-сьогодення-майбутнє» тощо.

Психологічний зміст техніки «Щоденник спостережень за емоціями»

Психологічні техніки – це вправи, які націлені на вирішення тієї чи іншої проблеми. Відповідно, психологічні арт-техніки – це вправи, які вирішують психологічні проблеми за допомогою мистецтва й творчості.

Отже, метою техніки «Щоденник спостережень за емоціями» є усвідомлення та самодіагностика почуттів та емоцій, пов'язаних із самовідчуттям у конкретних життєвих ситуаціях; усвідомлення свого внутрішнього «Я» за допомогою творчості.

Розглянемо основне призначення даної техніки.

Аналізуючи роботу дитини з технікою, важливо звернути увагу на наступні діагностичні критерії: ставлення до свого продукту («Щоденника») – чи подобається результат роботи. Чи всі кольори використані хотілося б бачити на своїй сторінці; час, витрачений на процес й акуратність та ретельність виконання роботи, тут можна говорити про те, наскільки мотивована дитина на роботу, а, відповідно, як наслідок на психологічні зміни або процес навчання, також чи достатньо розвинута мілка моторика; який перший був обраний колір, яких найбільше кольорів використано і які емоції вони представляють, яким чином розташовані на сторінці при розфарбовуванні, чи присутні на сторінці кольори, які асоціюються у дитини з негативними, з позитивними емоціями; виходить, розмальовуючи, – не виходить дитина за контур, характер ліній — «возить олівцем по паперу», не натискаючи на нього, або протилежний характер ліній — жирна з натиском — вказує на наявність тривожності. Слід звернути увагу на різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотному боці листа (судорожний, високий тонус м'язів руки) — різка тривожність; наявність незафарбованих елементів; бажання знищити свою роботу як завершену, так і незакінчений «Щоденник» або сторінку «Щоденника», може відображати або травматичний досвід клієнта, який не може бути інтегрованим, або очевидний внутрішній конфлікт.

Використовуючи техніку в роботі з сім'єю можуть виявлятися характер міжособистісних відносин і реальний емоційний стан кожного члена сімейних відносин.

Корекційне призначення даної техніки полягає у коригуванні образу «Я», поліпшенні самооцінки, налагодженні способів взаємодії з іншими людьми; створенні особистого і сімейного психологічного комфорту клієнта; забезпечення умов розвитку емоційно зрілої, впевненої у своїх силах цілеспрямованої особистості.

Психотерапевтичний ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмосфера, завдяки якій формується позитивна установка на подальшу діяльність, у тому числі й творчу; усвідомлюються власні емоції та почуття; підвищується самооцінка; опрацьовуються думки і почуття, які клієнти звикли пригнічувати; іноді невербальні засоби є єдино можливими для вираження та прояснення сильних переживань і переконань; дати соціально прийнятний вихід агресивності та іншим негативним почуттям; робота над «Щоденником» є безпечним способом «випустити пар» і розрядити напругу (для підсилення цієї мети дітям можна запропонувати у продовженні заняття глину, тісто, пластилін тощо). В результаті мобілізується цілющий потенціал емоцій.

Розвиваюча функція полягає у тому, що діти вчаться розпізнавати різні емоції та почуття, вербалізувати свої переживання, знаходити позитивні моменти у повсякденності (навіть у не найкращий день їхнього життя), формується соціальний інтелект, завдяки використанню художньої експресії складаються умови, при яких кожна дитина переживає успіх в аналізі як власних переживань, так і переживань близьких людей, на певному етапі самостійно справляється з даним завданням, що сприяє особистому зростанню дитини, отримується досвід нових видів діяльності (спостереження, аналіз, вербалізація емоцій та почуттів), розвиваються здібності до творчості, саморегуляції почуттів і поведінки.

Виховна роль полягає у глибокому розумінні себе, свого внутрішнього світу (думок, почуттів, бажань), також (у варіанті роботи в парі з мамою, або будь-ким із близьких) відбувається визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання, внаслідок чого складаються відкриті, довірливі, доброзичливі сімейні відносини. Це сприяє моральному розвитку дитини, забезпечує орієнтацію в системі

моральних цінностей, засвоєння етики поведінки.

Відповідно до мети даної арт-терапевтичної техніки нами були сформульовані наступні задачі:

- гармонізація емоційного стану, формування довіри до себе;
- розвиток емоційного інтелекту;
- формування вміння фіксувати свій внутрішній емоційний фон за весь день або в певний момент; передавати актуальні свої емоційні стани;
- зняття м'язових, емоційної напруги, розслаблення;
- підвищення самооцінки;
- корекція тривожності, негативних установок, соціальних бар'єрів;
- розвиток мілкої моторики;
- розвиток здатності до концентрації уваги;
- прищеплення навичок участі в спокійних видах діяльності;
- створення умов для спільної творчої роботи членів сім'ї;
- формування навичок шанобливого ставлення до почуттів інших членів сім'ї;
- розвиток комунікабельних навичок;
- релаксація.

Організація проведення методу

Інвентар: кольорові олівці або фломастери (набір з 12 штук) і підготовлений «Щоденник спостережень за емоціями» формату А-4.

«Щоденник» наповнюється залежно від віку дитини. Розмальовки, над якими буде працювати дитина, мають бути підібрані за своєю складністю залежно від віку. Вони можуть бути також тематичними, враховуючи уподобання й інтереси конкретного клієнта. Також відповідно до віку (можливо проблеми дитини) обрати емоції та почуття, на яких потрібно найбільше зосередити увагу дитини.

Кількість сторінок визначає психолог, враховуючи вік дитини, задачі, щої будуть вирішуватися даною технікою, та зацікавленістю дитини саме у такому виді роботи.

Роботу з «Щоденником» необхідно припинити до того, як дитина втратить інтерес.

Час роботи: від 30 до 50 хвилин на першому занятті, у подальшому час визначається залежно від задач, що вирішуються.

Форми роботи: індивідуальна та в парах (дитина та хто-небудь з батьків).

Вікові рамки застосування: оскільки робота полягає у розфарбовуванні, то працювати з даною технікою можна починаючи з 5 років.

Опис техніки в роботі з дитиною

Алгоритм роботи:

Вступ. Дитині пропонується розглянути Щоденник, оскільки він відтепер належатиме їй і протягом певного часу (залежно від ситуації та задач роботи з конкретним клієнтом) необхідно буде його заповнювати.

Основна частина.

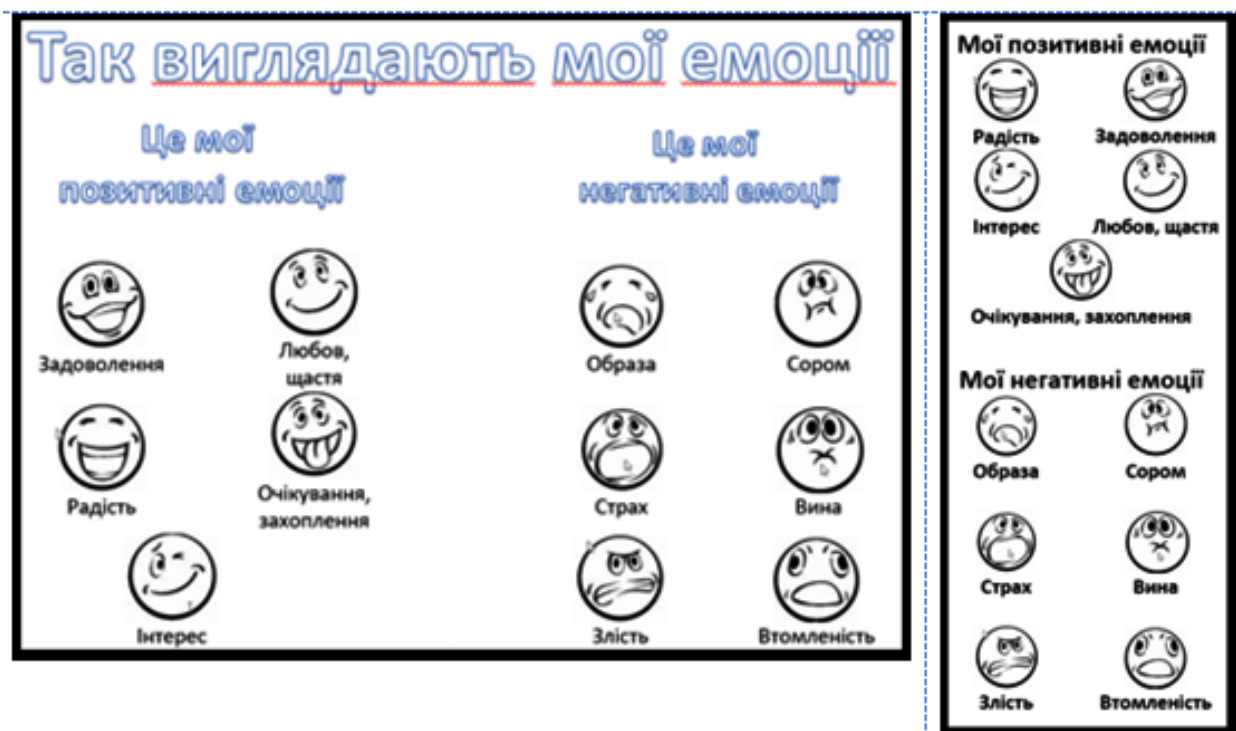
Робота розпочинається з другої сторінки та закладки (мал. 1).

Дитині пропонується ретельно обміркувати кожен запропонований на цій сторінці емоцію, пригадати причини та фактори, що її викликають, а також її прояви.

Наприклад: «Пригадай той момент, коли ти переживав/переживала радість. Що ти відчував/відчувала? Яким чином ти її демонстрував/демонструвала? Чи хотілося з нею поділитися? З ким саме найбільше хотілося поділитися радістю?»

Подумай, який саме колір з 12, що лежать перед тобою, найбільше притаманний цій емоції й розмалюй її цим олівцем».

Так само опрацювати кожен з поданих на сторінці емоцій, з'ясувати притаманний колір для неї колір і розмалювати; розмалювати кожен з них відповідним олівцем чи фломастером.

Мал. 1.

Звернути увагу дитини на те, що на закладці живуть ті ж самі почуття й емоції, а тому вони мають бути розмальовані тими ж самими кольорами, що й на сторінці у щоденнику. У подальшій роботі закладка буде помічницею. Вона допомагатиме їй пригадувати кольори кожної емоції, не повертаючись до другої сторінки.

Написи на цій сторінці можна запропонувати розмалювати дома, як і першу сторінку Щоденника (мал. 2). Але титульна сторінка має бути розмальована лише кольорами, що належать до групи позитивних почуттів й емоцій. Також дитина може підписати свій Щоденник.

Мал. 2.

Наступним етапом роботи буде третя сторінка Щоденника (мал. 3).

Для цього дитина ставить актуальне число (може обвести, за бажанням, в кружечок день тижня), а потім має пригадати всі емоції, що вона пережила за цей день. Якщо для дитини важко визначитися, то психолог допомагає їй, аналізуючи день від з самого ранку.

Мал. 3.

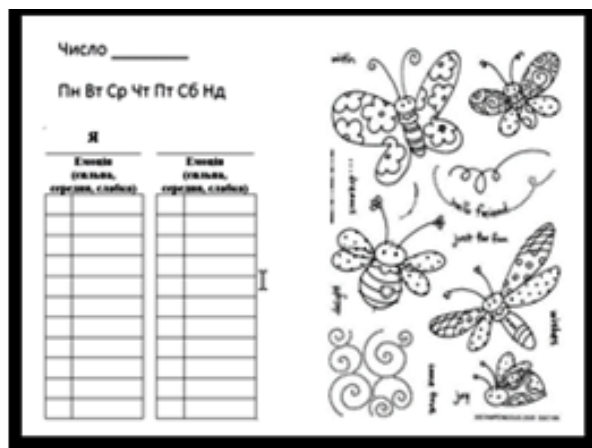
Важливо продемонструвати дитині якомога більше позитивних емоцій та почуттів, на яких вона може не фіксувати увагу, оскільки вони стали постійним ритуалом у її повсякденному житті. Наприклад: емоції, які дитина переживає, коли мама її пригортає і цілує, коли вона грає в ігри зі своїми близькими та друзями, коли отримує цукерку або подарунок тощо.

Також, за бажанням дитини, можна зафіксувати які саме неприємні, або, навпаки, дуже приємні хвилини вона пережила за цей день. Але обов'язково розпочинати з негативних, а закінчувати позитивними переживаннями. Навіть, якщо дитина намагається записати лише неприємні спогади, потрібно запропонувати їй допомогти віднайти дитині щось приємне.

Варіант використання «Щоденника» в роботі з сім'єю

Спільна робота з мамою дозволить розвивати у дитини цінні соціальні навички, а мамі краще розуміти, що відбувається з її дитиною (особливо, якщо дитина замовчує свої негативні емоції та почуття); дитина, під час аналізу настрою мами отримує можливість спостерігати результати своїх дій і їх вплив на неї (отримує досвід як її поведінка протягом дня відображається на настрої близьких людей), а також дає розуміння того, що мама (або інший член родини) відчуває і переживає за день цілий каскад емоцій та почуттів таких же самих, як і сама дитина; підвищує самооцінку і веде до зміцнення особистої ідентичності (до речі, як дитини, так і мами); також спільна робота передбачає особливу «демократичну» атмосферу, пов'язану з рівністю прав і відповідальності, а також у багатьох випадках вимагає певних комунікативних навичок і здатності адаптуватися до нових «норм». Тут мова йде про те, що дорослі у стосунках з дітьми також не завжди вміють і вербалізують свої емоції та почуття, намагаючись бути більш «досконалими» та «ідеальними» в очах своїх дітей.

Перша, друга й третя сторінки заповнюються аналогічно, лише з однією відмінністю на третій сторінці знаходиться лише малюнок, який є тренажером заповнення «Щоденника». Далі, починаючи з четвертої сторінки (мал. 4), дитині пропонується побути дослідником, який вивчає свої почуття і своєї мами, або будь-кого з близьких їй людей за бажанням. Вона має кожного дня з'ясувати, які емоції вони пережили, і розмалювати малюнок за двох: перший (менший) прямокутник має бути зафарбований відповідним пережитій емоції кольором, у другому записана сила даного переживання – сильне, середнє чи слабке.

Мал. 4.

Кількість сторінок у даному щоденнику визначається психологом, який працює з дитиною, відповідно до задач і бажання самої дитини. Завершити необхідно до того моменту, як їй це перестане подобатися.

Якщо дитині важко визначитися з власними емоціями, можна пропрацювати кожну наступну сторінку під час корекційних або формуючих занять. В такому випадку, Щоденник має жити у кабінеті психолога, а забрати дитина його може по завершенню роботи.

Питання для обговорення:

- Чи сподобалося тобі працювати у цьому Щоденнику?
- Що найбільше тобі сподобалося?
- Чи легко тобі визначати пережиті емоції?
- Чи подобається тобі сьогоднішній день, коли ти дивишся на свій малюнок?
- Хотів/хотіла б ти покращити сьогоднішній день?
- Що для цього тобі потрібно?

Методологічні основи використання арт-методів

Суб'єкти арт-терапевтичного процесу - учасник (клієнт) і арт-терапевт - взаємодіють між собою вербально, на символічному, асоціативному рівні й за допомогою невербальної, візуальної комунікації через продукти творчості.

«Учасники пересуваються від дослідження своїх внутрішніх переживань і відчуттів до розгляду себе в просторі, в часі і в стосунках з іншими.

Умови (по вертикалі від сесії до сесії, по горизонталі – на кожній сесії):

- Довіра (відкритість, знайомство з групою, інтерес до себе та інших).
- Концентрація (залучення уваги до інших і до себе, концентрація на почуттях, емоціях).
- Співпраця (відкритість взаємодії, обмін досвідом).
- Креативність.
- Сам процес спонтанної творчості.

Стадії терапевтичного процесу:

- відтворення (згадування подій з подальшим відтворенням інформації);
- пригадування – когнітивний образ (знаю, що ...);
- реконструкція (емоційна включеність у творчий процес, у спогади; емоційне переживання);
- повторне переживання (емоційне вираження минулих подій);
- дозвіл (сила, довіра, співволодіння, встановлення зв'язків між існуючою проблемою та іншими подіями подіями).

У процесі арт-терапії людина спочатку перебуває в ролі художника, потім стає спостерігачем і з часом ініціює відчуття цілісності й гармонійності свого образу «Я».

Структура заняття. Основні процедури

(Етапи названі умовно. Їх кількість може варіюватися в залежності від мети, теми, темпу роботи учасників.)

1. Налаштування («розігрів»),
2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів.
3. Індивідуальна образотворча робота (розробка теми).
4. Етап вербалізації (активізація вербальної й невербальної комунікації).
5. Колективна робота (театралізація, ритуальна драматизація) або робота в парах, малих групах.
6. Заключний етап. Рефлексивний аналіз.

Рекомендації правил для фахівця з арт-терапії за Л. Лебедевою:

1. В арт-терапевтичному процесі неприйнятні команди, вказівки, вимоги, примус.
2. Учасник арт-терапевтичного заняття (дитина, підліток, дорослий): може вибирати відповідні для нього види і зміст творчої діяльності, образотворчі матеріали, а також працювати у власному темпі; вправі відмовитися від виконання деяких завдань, відкритої вербалізації почуттів і переживань, колективного обговорення («включеність» в групову комунікацію багато в чому визначається етикою і майстерністю психолога); має право просто спостерігати за діяльністю групи або займатися чим-небудь за власним бажанням, якщо це не суперечить соціальним і груповим нормам.
3. Приймаються і заслуговують схвалення всі продукти творчої образотворчої діяльності незалежно від їх змісту, форми, естетичності вигляду. Прийнята заборона на порівняльні й оцінювальні судження, оцінки, критику, покарання» [7]. Питання в арт-терапії за Тараріною О. В. [12].

У різних арт-терапевтичних підходах автори пропонують різноманітні варіанти формулювань питань для аналізу творчих продуктів клієнтів. Ми обрали питання запропоновані Оленою Тараріною:

1. Що Ви створили?
2. Які почуття наповнювали вас в процесі створення роботи?
3. Чи вдалося Вам отримати від роботи задоволення?
4. Які почуття викликає у Вас робота зараз?
5. Де ці почуття відгукуються в тілі, на що це схоже?
6. Про яку ситуації у Вашому житті ця робота? Як вона відображає Вашу позицію в цій ситуації?
7. Як почувають себе різні елементи роботи щодо друг друга? (За умови, що робота складається з декількох частин)
8. Які частини вашої роботи викликають у Вас особливу радість (на них дуже приємно дивитися)?
9. Чи є у Вашій роботі частини (місця), які Вам би хотілося переробити, вдосконалити?
10. Що ще важливого Ви хотіли б сказати про Вашу роботу?
11. Якщо б Ваша робота несла вам якийсь повідомлення, могла б звернутися до Вас, то що б вона Вам сказала?
12. Якби Ви могли щось сказати своїй роботі, підтримати її, щоб Ви сказали їй?
13. Який досвід Ви отримали для себе після створення образу й взаємодії з ним?
14. Як цей досвід може бути використаний Вами в житті? Який план?
15. Що Ви можете зробити уже сьогодні, щоб перейти до реалізації намічених завдань?

Висновки

Отже, використання психологом методів арт - терапії у роботі з дорослими, дітьми, підлітками та сім'ями є позитивним елементом у структурі психологічного супроводу, який забезпечує психологічний комфорт та сприяє гармонійному розвитку особистості. Використання даної техніки дозволяє зосередитися на процесі дослідження емоцій та почуттів як загалом, так і власних. Вона є продуктивним інструментом в роботі з тривожністю, невпевненістю, агресивністю, а також розвитку емоційного інтелекту. Застосування даної техніки в парній роботі (дитина - мама) сприяє саморозкриттю обох (краще розуміння як самого себе, так і близької людини). Результатом роботи над Щоденником є їх зближення, краще розуміння один одного; дитина отримує новий досвід відчуття настрою близьких, розвиток емпатії.

Список використаних джерел

1. Витак Г. Й. Особливості становлення арт-терапії в Україні // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2014. № 56. – С. 43-51.
2. Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120 с. 3.
3. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков: Учебное пособие / Г. В. Бурменская, Е. И. Захарова, О. А. Карабанова, Н. Н. Лебедева, А. Г. Лидерс. — Издание 2-е, расширенное. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. — 480 с.
4. Карвасарский Б. Д. Психотерапия: учеб. для вузов / Изд. 2-е, перераб. — СПб.: Питер, 2002. — 672.
5. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. — Речь, 2007. — 336 с
6. Копытин А.И. Летний арт-терапевтический лагерь. Исцеляющее искусство// Журнал арт-терапии: Мультидисциплинарное издание. – Том 8. – № 2. – Лето 2005. – С. 4-8. 5
7. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. - СПб. : Речь, 2003. - 256 с.

8. Лебедева Л. Д. Педагогические аспекты арт-терапии / Л. Д. Лебедева // Дидактика. — 2000. — № 1. — С. 106–125.
9. Мак-Нифф Ш. Творчество за рамками привычного: расширение возможностей психологических исследований с помощью искусства // Арт-терапия – новые горизонты / Под ред А.И. Копытина. – М.: Когито-центр, 2006. – 336 с.
10. Практикум по арт-терапии / [под общ. ред. А. И. Копытина]. – СПб.: Питер, 2000. – 285 с.
11. Свирепо О. А, Туманова О. С. Образ, символ, метафора в современной психотерапии. М.: Издательство Института психотерапии, 2004. 270 с.
12. Тарарина Е. В. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Научно-методическое пособие. - Луганск: Элтон-2, - 160 стр.
13. Фадеева Т. Образ и символ. Универсальный язык символики в истории культуры. М.: Новалис, 2004. 256 с.
14. Hill, A. Art versus illness. London: George Allen & Unwin. 1945

Кравчук С.Л. Особистісна рефлексивна культура учасників освітніх інновацій

Кравчук Світлана Леонтіївна, старший науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент м. Київ. orcid: 0000-0002-6951-1912

PERSONAL REFLEX CULTURE OF PARTICIPANTS OF EDUCATIONAL INNOVATIONS Svitlana Kravchuk, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor Institute of Social and Political Psychology of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 757kravchuk@gmail.com

Актуальність

Сьогодні чимало науковців у своїх дослідженнях приділяють увагу особливостям ставлення до інноваційних процесів в освіті.

Особливого значення на сучасному етапі розвитку України набуває її курс на інноваційний розвиток. Особливої уваги заслуговує розгляд особливостей розгортання інноваційних процесів в конкретному соціумі, в конкретних соціальних ситуаціях.

Результати теоретичного аналізу наукових джерел свідчать, що вчені визначають більшість суспільств інформаційної доби як інноваційні, трансформаційні, модерністські, постмодерністські.

Глобалізація всіх сфер суспільного життя вимагає відповідного розвитку глобального освітнього простору, метою якого є оптимізація всіх ланок освітнього процесу та функціонування системи освіти в цілому, зокрема формування транснаціональних освітніх мереж та єдиного освітнього простору світового масштабу.

Проаналізувавши відомі теорії соціальних систем Т. Адорно, Н. Лумана та Т. Парсонса, відзначимо, що головною умовою успішного розвитку соціальних систем є їх інноваційність.

Суттєвою ознакою інноваційності суспільства є інноваційна активність його членів. Успіх інноваційної політики значною мірою визначається суспільною підтримкою ідей інноваційного розвитку.

У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує розгляд рефлексивної культури учасників освітніх інновацій.

Постановка проблеми

Метою нашого дослідження є з'ясування особливостей зв'язку рефлексивної культури та інноваційної активності членів суспільства.

Результати дослідження

В. Є. Лепський [3] розглядає рефлексивну культуру як систему способів організації рефлексії, що створені та функціонують передусім на інтелектуальних та ціннісних засадах.

Згідно із В. Є. Лепським, якісними показниками рефлексивної культури є здатність і готовність її носіїв діяти в ситуаціях з високою мірою невизначеності, гнучкість у прийнятті рішень, готовність до пошуку шляхів вирішення творчих завдань у кризових ситуаціях, здатність переосмислювати стереотипи власного досвіду, можливість адекватно ситуації реалізовувати особистісні, комунікативні та інтелектуальні якості [3, с. 128].

Рефлексивна культура включає індивідуальні та соціально-обумовлені способи усвідомлення і переосмислення суб'єктом власної життєдіяльності.

Рівень розвитку рефлексивної культури виступає суттєвим чинником у формуванні адекватної самооцінки, високого рівня самоконтролю, способів саморегуляції, досягненні суб'єктом високих результатів діяльності.

Зазначимо, що одним з важливих компонентів рефлексивної культури є рефлексивно-інноваційний потенціал.

Надзвичайно важливого значення набувають індивідуальна та соціальна ідентичність, соціальна відповідальність, духовність та гуманістичні цінності інноваційних суб'єктів.

Духовність відображає ціннісне ставлення до вищих смислів буття та розкривається у моральності особистості.

Дух – категорія культурологічна, світоглядна. В. В. Знаков [2] вказує, що дух являє собою об'єктивне явище, що обов'язково передбачає, потенційно вміщує в собі активність суб'єкта. Активність спрямована на опредмечування ідеї, формування значень, що визначають семантичне поле культури, духовний досвід людства [2, с. 36].

Прояви духовності людини – це її здібності і потреби пізнання світу, самої себе, свого місця у світі, прагнення до створення нових форм суспільного життя.

На думку В. В. Знакова, пошуки коріння духовності полягають не стільки у самій людині, особливостей її особистості та схильності до рефлексії, скільки у продуктах життєдіяльності: об'єктивації вищих проявів людського духу, творчості, у пам'ятках старини, творах науки та мистецтва. Витоки духовності людини треба шукати не у значеннях, а за ними – у глибинному смислі вчинків людей, історичних подій, епохи тощо [2, с. 37].

Духовність – є релігійною категорією, в той же час духовність – це соціально-моральна цінність, сутність якої виражається в здатності пізнавати, творити світ з добром для людей, у гуманізмі, у толерантності, у позитивній свободі. У філософії духовність розглядається, переважно, як якісна характеристика свідомості, як продукт діяльності людини у суспільстві. У психології більшістю вченими духовність розглядається як моральність особистості.

На думку С. О. Ставицької [6], духовність слід розглядати як переживання людиною єдності її зовнішнього та внутрішнього буття, як установлення гармонії зовнішнього і внутрішнього, як моральність, любов, віру, надію, красу, творчість тощо.

М. В. Савчин вказує, що духовність необхідно розглядати як результат прийняття загальнолюдських цінностей, етичних норм, духовної культури [5, с. 312]. На думку М. В. Савчина, духовність є характеристикою світогляду, що охоплює вищі цінності суспільства: свободу, справедливість, благодійність, героїзм, демократію тощо.

Б. С. Братусь [1] вказує, що саме загальні смислові утворення виступають основними конституюючими одиницями особистості. Смислові утворення визначають головне ставлення людини до світу, до інших людей,

до самої себе. Цінності особистості, на думку вченого, – це усвідомлені і прийняті людиною загальні смисли її життя. Істинна цінність, як вказує Б. С. Братусь, завжди повинна бути забезпечена “золотим запасом” відповідного особистісного смислу, як афективного, емоційного ставлення до життя [1, с. 21].

Згідно із М. В. Савчиним, духовність є особливим станом, що характеризується зосередженням на переживанні духовних цінностей. Згідно дослідника, особистісні знання виходять за межі зовнішніх подій, у них виникає внутрішній сенс – психологічна основа формування духовності, предмет інтелектуальної і моральної рефлексії суб'єкта.

Проаналізувавши погляди найбільш відомих дослідників, вважаємо, що духовність є однією з сутнісних категорій людського буття, якою виражається здатність особистості до творення культури та самоствердження. Духовність є процес і результат розвитку людини до рівня усвідомлення своєї буттєвої сутності та трансцендентування за межі власного життя, звернення до досвіду людства та вищих загальнолюдських цінностей.

Людина приймає соціальну відповідальність та виявляє ініціативу за умови відчуття себе суб'єктом діяльності, її творцем.

Ми вважаємо, що важливим компонентом особистісної рефлексивної культури є соціальний інтелект.

На основі аналізу теоретичних джерел, присвячених дослідженню феномену соціального інтелекту, ми визначаємо соціальний інтелект як інтегральну інтелектуальну здібність, яка виступає когнітивною основою комунікативної компетенції та визначає соціальну адаптацію, ефективність спілкування, здатність розуміти і адекватно оцінювати інших людей і себе та свої дії, вчинки по відношенню до оточуючих, можливість прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях, розпізнавати наміри, почуття і емоційні стани людини за вербальною та невербальною експресією.

З метою дослідження психологічних особливостей соціального інтелекту особистості, ставлення до реформи у сфері загальної середньої освіти нами використовувались такі психодіагностичні методи: 1) методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда (в адаптації О. С. Михайлової); 2) авторська дослідницька анкета, спрямована на дослідження суб'єктивних ставлень до освітніх інновацій; 3) шкала загальної самоефективності (Шварц Ральф, Маттіас Ерусалем).

В нашому емпіричному дослідженні взяли участь 106 осіб юнацького віку (від 19 до 25 років) – студенти Національного університету імені М. П. Драгоманова.

На основі авторської дослідницької анкети, спрямованої на дослідження суб'єктивних ставлень до реформи у сфері загальної середньої освіти ми сформували дві групи учасників дослідження:

1 група – особи юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій (26 осіб),

2 група – особи юнацького віку, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (28 осіб).

Інші 52 особи з загальної вибірки не ввійшли в обидві групи, бо обрали інший варіант відповіді.

Емпірично встановлено (на рівні значущості $p < 0,001$), що у осіб юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій в меншій мірі виражена особистісна самоефективність (відповідно середнє значення – 18,808), порівняно з особами юнацького віку, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (відповідно середнє значення – 23,679).

Також емпірично виявлено (на рівні значущості $p < 0,001$), що у осіб юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій в меншій мірі виражений соціальний інтелект (відповідно середнє значення – 2,346 – на рівні нижче середнього), порівняно з особами юнацького віку, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (відповідно середнє значення – 3,714 – на рівні вище середнього). Особи юнацького віку з вираженим активним позитивним ставленням до освітніх інновацій в більшій мірі здатні прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях,

розпізнавати наміри, почуття і емоційні стани людини за вербальною та невербальною експресією, порівняно з особами юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій.

Висновки

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розвиток рефлексивної культури є суттєвим чинником ефективності освітніх інновацій.

Студенти з вираженим активним позитивним ставленням до освітніх інновацій в більшій мірі вірять в ефективність власних дій; думають оптимістично про власні досягнення; створюють оптимістичні сценарії розвитку подій, порівняно з особами юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій.

Студенти з вираженим активним позитивним ставленням до освітніх інновацій в більшій мірі здатні прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях, розпізнавати наміри, почуття і емоційні стани людини за вербальною та невербальною експресією, порівняно з особами юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій.

На нашу думку, однією з суттєвих причин неефективності освітніх інновацій полягає в тому, що на сьогодні не сформовано консолідованої думки суспільства щодо освітніх інновацій.

Ініціювати та підтримувати інноваційні зміни здатні суб'єкти з високою рефлексивною культурою.

У зв'язку з цим убачаємо перспективність подальших досліджень у вивченні психологічних особливостей розвитку особистісної рефлексивної культури.

Список використаних джерел

1. Братусь Б. С. Нравственное сознание личности (Психологическое исследование). М.: Знание, 1985. 64 с.
2. Знаков В. В. Понимание субъектом правды о моральном поступке другого человека: нормативная этика и психология нравственного сознания. Психологический журнал. 1993. № 1. С. 32–43.
3. Лепский В. Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития. М.: Когито-Центр, 2010. 255 с.
4. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: [монографія]. К.: Наш час, 2007. 280 с.
5. Савчин М. Духовний потенціал людини (Навчальне видання): [монографія]. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 508 с.
6. Ставицька С.О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва: автореф. дис... д-ра психол. наук. К. 2012. 44 с.

Малеєва Н.С. Дослідження аспектів соц.-психол. теорії конструювання комунікативни технологій врегулювання соц.конфліктів у соцмережах

Малеєва Наталія Сергіївна, науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ КОНСТРУЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВРЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖАХ

Актуальність

Сьогодні провідною тенденцією розвитку соціальних процесів в Україні є реформування традиційних соціальних структур та зв'язків, що супроводжується стрімкими темпами поширення інформаційно-комунікативних та мережевих технологій, впровадження яких призводить до суттєвої зміни соціальної реальності, появи нових соціальних феноменів. В умовах глибоких економічних та соціальних перетворень, що переживає українське суспільство, суттєвих змін зазнає соціальна структура, в якій спостерігаються різноманітні протистояння, формуються нові соціальні групи, зокрема, віртуальні. У зв'язку з цим особливої уваги потребує вивчення простору соціальних мереж як середовища розвитку соціальних конфліктів, з одного боку, та як ресурсу комунікативно-технологічного врегулювання соціальних конфліктів – з іншого.

Результати дослідження

Вивчення соціальних конфліктів у соціальних інтернет-мережах було проведено на базі аналізу публічних онлайн-сторінок однієї з найбільш популярних соціальних мереж в Україні – Facebook, що містить текстові записи різної тематики, які оцінюються та доповнюються коментарями і відгуками представників різних онлайн-спільнот. Нами були розглянуті позиції авторів тексту, ступінь їх активності, мотивацію, особливості взаємодії з іншими учасниками конфлікту, їх емоційність. Тексти у соціальних мережах ми розглядаємо як відкрите, динамічне повідомлення в інформаційному просторі, що характеризує не лише досвід конкретного користувача, а є відображенням особливостей існування соціуму в умовах мережевої повсякденності. Зазначимо на тому, що створений контент є так чи інакше адресованим реальним читачам, публічним. Тож, користувачі не лише розраховують на відповідь, а очікують на зворотній зв'язок, тоді як приватні аккаунти є переважно закритими для загального доступу [1; 2].

На основі результатів аналізу особистісних проявів у ситуації онлайн-конфлікту нами було розроблено типологію користувачів, що схильні до конфліктної комунікації у соціальних мережах.

Перший тип, визначений нами як демонстративний, характеризується бажанням бути у центрі подій та привертати увагу аудиторії. Вони із легкістю вступають в конфлікти на поверхневій темі, що для них не є значимими та особисто важливими. Зазвичай, у процесі комунікації за відсутності аргументів переходять на особистості та виявляють неповагу, прагнучи залякати або справити враження на інших учасників конфлікту. У той же час, вони уникають відповідальності за дотримання своїх слів та обіцянок, а реалізація планів носить ситуативний характер. Крім того, вони бажають докладати зусиль задля врегулювання конфліктної ситуації у мережі, якщо від цього не залежать їх особисті інтереси або репутація. У порівнянні з іншими користувачами, більше схильні до емоційних висловлювань, використання різноманітних «смайлів», мемів, фото тощо. До того

ж, вони не схильні уникати конфліктів, приймають у них активну добровільну участь, прагнуть висловлювати та відстоювати свою позицію, демонструючи при цьому власну перевагу, значимість та обізнаність.

Також нами був виділений *тип ригідних користувачів*, які в процесі розгортання конфліктної комунікації по відношенню до інших учасників демонструють підозрливість, образливість, прямолінійність та самовпевненість. Здебільшого вони прагнуть підтвердження власної значимості. З одного боку, увага та схвалення від інших сприймається ними як належне, а з іншого – протилежну або відмінну точку зору вони сприймають з труднощами. Гостро реагують на критичні коментарі та висловлювання на свою адресу, у той же час інших критикують із захопленням. Важливе значення для них має справедливість, а також норми, правила мережевої онлайн-спільноти, дотримання правил нетикету.

Третій тип користувачів, виділений нами - імпульсивний. Відповідно, для представників даного типу характерними проявами у конфліктній комунікації є низький рівень самоконтролю та саморегуляції, імпульсивність та непередбачуваність. Вони також схильні до відкритого прояву агресії, зухвалих висловлювань, звинувачення інших та виправдання себе, підкреслення власної активної життєвої позиції та досягнень. Імпульсивні користувачі мало уваги звертають на мережеві норми та правила, установлені в онлайн-спільнотах. Навіть у випадку великої кількості скарг від інших учасників конфліктної комунікації вони не схильні робити висновки. Внаслідок частого порушення нетикету бувають тимчасово заблоковані або занесені до чорного списку адміністрацією аккаунту або сайту.

Четвертий тип користувачів, схильних до конфліктної комунікації – тривожний. Представники цього типу висуюють до себе та інших завищені вимоги та прагнуть все тримати під своїм контролем. Вони надмірно чутливі до деталей та важко переживають свої невдачі. Хворобливо реагують на критику та сарказм на свою адресу. Стримані в емоційних коментарях, проте часто висловлюють скарги про свій хворобливий стан внаслідок конфліктної комунікації (безсоння, тривожність, головні болі, слабкість тощо). Таким чином вони знімають напругу та намагаються відволікти групу від реальної причини конфлікту, отримати підтримку та співчуття.

Також нами був виділений *унікаючий тип* учасників мережевих соціальних конфліктів. Користувачі даної групи уникати брати активну участь у конфліктній комунікації. Вони виявляють недостатню стійкість у своїх оцінках та поглядах, не мають чіткої позиції та, зазвичай, не можуть її відстоювати. Іншим користувачам легко вдається навіювати їм свої думки та маніпулювати ними. Таким чином, вони виявляються залежними від оцінок та думок інших. Зазвичай, вони не замислюються над наслідками своїх висловлювань, прогнозами конфлікту, натомість надмірно переймаються пошуками компромісу серед учасників онлайн-комунікації.

Висновки

Разом із технологічним процесом та поширенням інформаційно-комунікативних технологій, із набуттям нового досвіду віртуальної комунікації змінюються також умови та обставини розвитку соціальних конфліктів у сучасному суспільстві. Конфлікти у соціальних мережах мають певні відмінності за змістом, спрямованістю, ступенем емоційної включеності та способами вираження емоцій та почуттів між користувачами, актуалізацією різних потреб в процесі мережної комунікації, рівнем значимості соціальних конфліктів у соціальних мережах та їх впливом на повсякденне життя. На основі отриманих результатів нами були визначені такі типи користувачів, що схильні до конфліктної комунікації у соціальних мережах: демонстративний тип, ригідний, імпульсивний, тривожний та унікаючий.

Список використаних джерел

1. Малеєва Н.С. Соціально-психологічні особливості соціального конфлікту у період глобальних суспільних трансформацій / Н. С. Малеєва // Збірник публікацій мультидисциплінарного наукового журналу «Архіваріус» за матеріалами XXXI міжнародної науково-практичної конференції: «Наука у сучасному світі». – К. : мультидисциплінарний науковий журнал «Архіваріус», 2018. – с. 41-49.
2. Малеєва Н.С. Інформаційно-комунікативні технології у трансформаційному суспільстві / Н. С. Малеєва // Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки і психології: Збірник тез та наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 червня 2018 року). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. – с. 114-117

Мельничук Т.І., Слободяник Н.В. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей усвідомленого батьківства у молоді

УДК 347.635:053.6

Мельничук Тетяна Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, (Україна), ORCID ID: 0000-0002-5205-9958

Слободяник Наталія Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії навчання ім І.О. Синиці, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, (Україна), ORCID ID: 0000-0002-2053-0688

Tetiana Melnychuk - Ph.D., senior scientist, Laboratory of the Organizational and Social Psychology, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine).

Slobodianyuk Natalia - Ph.D., senior scientist, of the Laboratory of Educational Psychology named after I.O. Sinitys, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Sciences, Ukraine, Kiev (Ukraine).

Постановка проблеми

Сім'я є головним соціалізуючим першоджерелом та головним вихователем і вчителем дитини. Виросити та виховати дитину це не тільки мистецтво, але і досить велика психолого-педагогічна праця, що потребує відкритого чистого серця, розуму, витримки та волі батьків, особливо на сучасному етапі стрімкого розвитку різних технологій та соціокультурних змін у суспільстві. Особливо важливим є ранній вік дитини (до трьох років) де закладаються основи здоров'я, інтелекту та ціннісні орієнтації малюка.

Тому досить гостро постає проблема системної підготовки молоді до батьківства.

Проблемою педагогічної просвіти батьків, формами організації допомоги батькам у навчанні і вихованні дітей вивчалися та досліджувалися як зарубіжними вченими А.Адлер, Е.Берн, Х.Жино, Дж. Лешлі, Джі Фіней, А.Фабер, Е. Мазліш та ін. так і вітчизняними Т.Андреева, І.Дубровіна, Н.Островська, Г. Бевз, Ю.Удовенко та ін. Також, за остання роки, вітчизняними дослідниками і практиками вивчалися соціально-педагогічні умови усвідомленого батьківства, питання педагогічної культури батьків О.Безпалько, І.Зверева, Г. Лактіонова, Л.Буніна, Т. Кравченко та ін. Висновки їх дослідження свідчать про те, що сталося стрімке зростання соціального сирітства, дитячої бездоглядності, безпритульності, збільшилися випадки жорстокого ставлення до дітей, що у досить багатьох випадках призводило до їх смерті і все це стало наслідком неусвідомленого батьківства, що актуалізується останніми роками.

Мета дослідження

Метою нашого дослідження є теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей усвідомленого батьківства у молоді.

Аналіз літератури та досліджень

Аналіз літератури та досліджень з даної проблематики дозволив засвідчити та прийти до висновку, що єдиного поняття та загальноприйнятого тлумачення поняття «батьківства» не існує. В різних наукових джерелах воно тлумачиться по різному. Так, найбільш традиційним є визначення батьківства – «це кровне споріднення батьків з їх дитиною...» [4].

Як свідчать дослідження урізних галузях науки, народження дитини для більшості людей є однією з найважливіших подій у житті [5]. Саме тому у ході вивчення феномену відповідального батьківства потрібно враховувати й емоційну та психологічну складову: батьки народжують дітей для реалізації своєї психологічної потреби, прагнуть продовжити себе в дітях, дарувати любов. Якщо батьківство – це більшою мірою біологічне та соціальне явище, то відповідальне батьківство – вияв індивідуальної та соціальної відповідальності. Адже сам факт наявності дітей не означає, що батьки відповідально виконують свої батьківські функції. Компонент відповідальності у батьківстві має дуалістичний характер: з одного боку батьки відповідальні перед суспільством за виховання його нових членів, з іншого – це вияв особистої соціальної відповідальності.

З психологічної точки зору, Р.Овчаров визначає батьківство як відносно самостійну підсистему в системі сім'ї, феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства, що включає не тільки подружню пару але і саму дитину. [3, с.56].

Н. Островська визначає, що усвідомлене батьківство – це усвідомлення особою своєї відповідальності за процес зачаття, народження, виховання та розвитку здорової як фізично так і психологічно дитини, яке базується на формуванні когнітивної, емоційної, й поведінкової складової батьківства з метою забезпечення процесу повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей [3, с.57].

Тобто усвідомлене батьківство є запорукою повноцінного, гармонійного розвитку особистості дитини, що з самого раннього віку сприяє формуванню вже маленького члена суспільства у якого гармонійно розвиваються розумові, фізичні здібності, моральні та естетичні якості, виробляється та формується життєва позиція до навколишнього світу та ставлення до людей, формується ставлення до праці та закладаються основи економічної соціалізації.

Досить важливим, для усвідомленого батьківства, є набуття батьками певних компетенцій, що сприятимуть реалізації молодого подружжя у відповідальному батьківстві. Досить значний вклад у батьківській просвіті зробили дослідниці Адель Фабер та Елейн Мазліш – автори популярних навчальних порадників, посібників, які здобули чимале визнання у батьків, вихователів та психологів. Вони пропонують нові методи спілкування з дітьми, дають практичні поради, перевірені як на власному досвіді, так і на досвіді вже багатьох тисяч сімей.

Г. Лактіонова у своїх дослідженнях відмічає, що компетентні батьки – не ті, в яких ніколи не має жодних проблем, а ті, котрі вміють аналізувати ситуацію у відносинах з дітьми і сприяти змінам на краще, попереджати проблеми, добре усвідомлювати силу власного досвіду, розвитку та самоосвіти [2, с. 34-40].

Особливе місце у батьківській компетенції відводить О. Доброер усвідомленню батьками у дітей свого власного простору та створення умов що сприятимуть у дітей розвитку самостійності, самовираження та самоствердження [1, с.22-24].

Висновок

Таким чином, здійснюючи аналіз досліджень щодо усвідомленого батьківства у молоді слід відмітити, що всі компоненти батьківства пов'язані один з одним в єдину структуру за допомогою когнітивного, емоційного та поведінкового елементів; кожен компонент містить певну формовану частину – педагогічний компонент, впливаючи на який можливо здійснювати формування батьківства. З огляду на вищезазначене можна відмітити, що професійна підготовка молоді до усвідомленого батьківства має бути пріоритетним напрямком досліджень та розроблень відповідних програм у сучасній соціально-педагогічній науці, як для повноцінного розвитку та соціалізації дітей так і для набуття молоддю батьківської компетенції.

Список використаних джерел

1. Доброєр О. Відповідальне батьківство / О. Доброєр // Психолог. – 2009. -№ 36. – с.22-24.
2. Лактіонова Г. Програма для батьків як нова складова системи освіти дорослих / Г.Лактіонова // Соціальний педагог. – 2011. – №10. - с. 34-40.
3. Островська Н. О. Усвідомлене батьківство як основа гармонійного розвитку сім'ї // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №10/2015 с. 56.
4. Педагогічний словник для молодих батьків. – К. : ДЦССМ, 2002. –348 с.
5. Feeney J. Becoming Parents: Exploring the Bonds Between Mothers, Fathers, and Their Infants. – Cambridge University Press, 2001. – 248 p.

Петренко І.В. Застосування інноваційних комунікативних технологій для врегулювання соціальних конфронтацій в освітньому середовищі

Петренко Ірина Володимирівна Petrenko Iryna Volodymyrivna, старший науковий співробітник Лабораторії психології спілкування, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ

Актуальність

Сьогоднішнє соціальне середовище небезпідставно характеризується ознаками надмірної поляризації і конфліктності, оскільки множення суперечностей, антагонізмів у відносинах між людьми зумовлює поширення у суспільстві різноманітних форм протистояння. У цьому контексті освітній простір не є виключенням для розповсюдження конфронтаційних проявів на різних рівнях їх локалізації. У даному контексті важливо зауважити, що використання інноваційних комунікативних технологій і застосування комунікативно-технологічного підходу до врегулювання соціальних конфронтацій у сфері освіти є актуальним напрямком психологічних досліджень, завдання яких потребують свого невідкладного розв'язання.

Ці завдання набувають свого особливого значення і у зв'язку з імплементацією Концепції нової української школи, яка, як зазначається в нещодавно ухвалених державних рішеннях, працюватиме на засадах поваги до особистості; доброзичливості і позитивного ставлення; довіри у відносинах; діалогу – взаємодії – взаємоповаги; розподіленого лідерства (проактивності, права вибору та відповідальності за нього, горизонтальності зв'язків); принципів соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття обов'язань, обов'язковості виконання домовленостей). Привертає до себе увагу і такий важливий аспект

реформування, що розкриває вихідні положення нової освітньої парадигми: на зміну односторонньої авторитарної комунікації «учитель – учень» приходять діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками, а серед десяти ключових компетентностей нової української школи визначається соціальність. Це, насамперед, уміння працювати з іншими на результат, здатність співпрацювати в команді, попереджати і розв'язувати конфлікти, вирішувати проблеми, досягати компромісів, оцінювати ризики та приймати рішення, уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати соціальний і емоційний інтелект. Зазначається також, що суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. Учителі вивчатимуть особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, психологію групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини [1; 2].

Результати дослідження

У ході проведення емпіричного дослідження за темою «Конструювання комунікативних технологій врегулювання соціальних конфліктів у системі освіти», що виконувалось з метою вивчення особливостей вияву соціального конфлікту та специфіки його комунікативно-технологічного врегулювання в освітньому середовищі, було вирішено низку наукових завдань [3; 4]. В результаті здійснення означеного дослідження визначено соціально-психологічні комунікативні ресурси, що забезпечують ефективність врегулювання освітніх соціальних конфліктів. З'ясовано чинники, що розкривають природу функціональності і дисфункціональності соціальних конфліктів в освітньому середовищі, а також розкрито соціально-психологічні параметри (особистісні, процесуальні, інноваційні), що виявляють ознаки конструктивності/деструктивності соціальних конфліктів у середовищі освіти. Реалізація завдань цього дослідження дала змогу розглянути специфіку застосування інноваційних комунікативних технологій врегулювання соціальних конфліктів в освітньому просторі. Задля цього апробовано і модифіковано комплекс комунікативних технологій соціально-психологічної діагностики і соціально-психологічної організації цільового комунікативного простору – технологію сфокусованої бесіди для шкіл і технологію аналізу проблемної ситуації у середовищі освіти – з метою усвідомлення суб'єктами проблемних питань, актуалізації готовності до подолання ними конфронтацій в освітньому вимірі, а до того ж для підвищення комунікативної компетентності в ситуації соціально-психологічної поляризації [5; 6]. У межах проведеного дослідження окреслено ефекти спілкування, що виявляються при застосуванні соціально-психологічних комунікативних технологій у сфері освіти, як-то: ефект псевдоконвенційності (порушення досягнутих в процесі обговорення домовленостей, правил), ефект псевдоконсенсусу (досягнення несправжньої, уявної згоди у спірних питаннях), ефект хибної комунікативної компетентності (самовпевненість суб'єкта у своїх комунікативних уміннях, що об'єктивно не підтверджуються).

У процесі опрацювання поставлених дослідницьких задач розроблено і опрацьовано комплекс послідовних операцій спілкування (комунікативних алгоритмів) щодо врегулювання соціальних конфліктів та забезпечення конструктивної міжособистісної комунікативної взаємодії в освітньому вимірі.

Висновки

Узагальнення даних нашого експериментального дослідження, одержаних до і після застосування комунікативних технологій серед учителів експериментальної групи, показало наявність позитивних тенденцій у рівні вияву таких вимірювальних показників, як-то: комунікативний потенціал і моральна нормативність поведінки особистості, обсяг інтеракцій і суперечливість міжособистісних стосунків. Таким чином, підтверджується наукове припущення про те, що врегулювання соціальних конфронтацій залежить від особливостей комунікативно-технологічної організації простору спілкування його суб'єктів, а комунікативно-технологічне врегулювання соціальних конфліктів, за умов реалізації послідовних операцій спілкування (комунікативних алгоритмів) його учасниками, може суттєво підвищити ефективність

міжособистісної взаємодії у середовищі освіти.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової української школи. – [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. – [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>.
3. Петренко І.В. Специфіка комунікативно-технологічного врегулювання соціальних конфліктів в освітньому середовищі / І.В. Петренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки». Вип. 5. – Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 199-205.
4. Петренко І.В. Комунікативно-технологічні засоби врегулювання соціальних конфліктів у просторі освіти / І.В. Петренко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2018. – Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 18. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – С. 270-286.
5. Jo Nelson. The Art of Focused Conversation for Schools, Third Edition: Over 100 Ways to Guide Clear Thinking and Promote Learning. iUniverse LLC Bloomington, 2013. – 337 p.
6. Levin K. Field theory in Social science. Tavistock, Londres, 1952; Рус. перев.: Левин К. Теория поля в социальных науках / [Пер. Е. Сурпина]. – СПб.: Речь, 2000. – 368 с.

Юрченко В.І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни

orcid.org/0000-0003-4378-9841

Юрченко В.І., доцент кафедри психології та педагогіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ.

Постановка проблеми

У сучасному суспільстві все більшу роль у житті кожної людини, становленні і розвитку її особистості відіграє інформаційний простір, в якому вона перебуває. Поряд із традиційними каналами отримання інформації (міжособистісне спілкування, освіта, книги, ЗМІ тощо) з'явилися нові інтерактивні (мережа Інтернет, Smart-ТБ, мобільна телефонія тощо), які можуть у режимі реального часу взаємодіяти з користувачами. Ці інформаційно-комунікативні технології «забезпечують людині змогу стати активним суб'єктом сучасного інформаційного простору, а звідси і соціалізаційні можливості» [5, с. 331].

Проте вплив нових медіа на соціалізацію сучасної людини є неоднозначним, адже має як позитивні, так і негативні наслідки. Особливо це є актуальним в умовах гібридної війни російського агресора проти України.

Стан опрацювання проблематики

Різні аспекти інформаційної війни в сучасних умовах досліджують українські вчені та працівники мас-медіа: Ю. Бабенко, О. Джолос, Б. Ковалевич, Г. Почепцов, Є. Скулиш, В. Хорошко, Ю. Хохлачова, О. Устінов, С. Шпилик та ін. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень представлені результати вивчення інформаційних викликів гібридної війни (2016 р.) На базі Дитячого центру «Генерація UA» у м. Северодонецьку проведений круглий стіл: «Діти, що постраждали від війни на сході України: проблеми формування нового покоління та шляхи їх вирішення» (жовтень 2017 р.)

Психолого-педагогічні аспекти соціалізації особистості дітей і молоді в сучасному інформаційному суспільстві досліджують Н.Ляшенко, В. Медведева, О. Петрунко, М. Пірен, Т. Прохоренко, А. Тадаєва та ін. Дослідження О. Радзівської присвячено проблемі негативних інформаційних впливів на дитину в Україні в умовах збройного протистояння. Український інститут дослідження екстремізму представив результати дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії «Діти війни» (2015 р.)

Мета дослідження

Мета дослідження: окреслити проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни в Україні.

Виклад основного матеріалу

Мета інформаційної війни – «зміна існуючої моделі поведінки для досягнення переваги над протилежною стороною і контролю її інформаційного простору». Для цього використовуються технології «маніпуляції свідомістю, замовчування інформації, перенасичення інформацією, підміна фактів» [7, с. 186].

Діти завжди виступали і суб'єктом, і об'єктом інформаційної складової гібридної війни. Жодна війна не обійшлась без твердження про те, що «вороги гвалтують жінок та вбивають дітей» [1, с. 14]. Проте сьогодні під час російської агресії в Україні ворожа пропаганда особливо націлена на дітей та їх батьків. Наприклад, в російських ЗМІ з початку анексії Криму та окупації частини території на сході України тиражувалися такі фейкові «новини»: *«Розп'ятий хлопчик у Слов'янську!»*, *«Хлопчик-мішень для Збройних сил України!»*, *«Кров російських немовлят!»*, *«Свободу синичкам, смерть – снігурам!»* та ін. Російське телебачення і ЗМІ бойовиків систематично поширюють неправдиву інформацію про те, що нібито ЗСУ цілеспрямовано обстрілюють цивільні помешкання, дитячі садки і школи в окремих районах Донецької і Луганської обл. Спеціально для дітей створюються українофобські мультфільми (наприклад, *«Спасенное рождество»*), а на окупованій території видається дитячий журнал *«Вежливые человечки»* тощо.

І це не випадково, адже ворог розуміє, що «Діти – сакральна, священна категорія для українців» [1, с. 7]. Так, наприклад, у дослідженні «Код нації» (І. Павлюк, В. Рибась, О. Рогожа) виявлено, що «буквальні алгоритми, цінності, моделі поведінки – все це українці закладають у дітей, зберігають у них і передають через них у наступні покоління» [3]. Саме в дітях закладені ті національні коди, які протягом багатьох віків протистояли всім спробам розмити національну ідентичність української нації.

Інформаційна війна негативно позначається на соціалізації дітей і підлітків. Під соціалізацією ми розуміємо «процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом установок, цінностей, ролей, очікувань, які властиві певній культурі або соціальній групі» [4, с. 178].

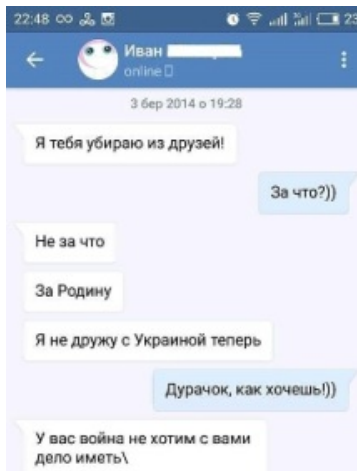
«Соціалізація – процес, за допомогою якого культура передає людям свої переконання, звичаї, звички і мову» [6, с. 85].

У дитячому і юнацькому віці діють всі основні механізми соціалізації:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей;
- соціально-рольова ідентифікація;
- наслідування як відтворення поведінки і діяльності, досвіду людей;
- інтеріоризація оцінних ставлень батьків, педагогів та ровесників;
- орієнтація на соціальні очікування старших та однолітків;
- порівняння себе з іншими людьми;
- навіюваність і конформізм та ін.

Які ж виникають проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни?

- Різні джерела соціалізації, які спрямовані на формування діаметрально-протилежних цінностей у дітей та молоді [1, с. 43]: патріотичне та громадське виховання у школах – ворожа антиукраїнська пропаганда – культ агресії та насилля в українських ЗМІ – песимістичні настрої, роздратування та негармонійні стосунки в сім'ї тощо.
- Викривлення системи поглядів на життя, формування серед дітей і молоді окупованих територій уявлення про «героїзацію війни», актуалізація радянської цінності «діти-герої», закріплення негативного ставлення до «ворогів» - захисників територіальної цілісності і незалежності України. Особливо ускладненою буде реінтеграція в українську систему цінностей тих дітей, які втратили у збройному конфлікті своїх батьків-колаборантів [1, с. 13].
- «Інформаційний фон гібридної війни близький до панічного, а тому постійно гіперболізує загрози безпеці... Стан перманентної загрози призводить до того, що людська психіка постійно перебуває у пороговому стані» [1, с. 6]. Через це в дітей процеси збудження переважають над процесами гальмування, що виявляється в гіперактивності, неконтрольованості своїх дій і поведінки.
- У дітей формується фрагментований у часі світогляд: щасливе безтурботне «вчора» до війни – трагічне загрозливе «сьогодні» в умовах війни – невизначене тривожне «завтра» після війни.
- Руйнується раніше сформована система міжособистісних стосунків. Взаємини, які до війни були дружніми і навіть родинними, часто стають ворожими. (Наприклад, із діалогу в соціальній мережі між росіянином-третьокласником і його родичкою - українською дівчиною: «Я тебя убираю из друзей!» - «За что?» - «Не за что. За Родину. Я не дружу с Украиной теперь. У вас война. Не хотим с вами дело иметь»). «Російська пропаганда, активно маніпулюючи дитячою свідомістю, цінності любові до батьківщини замінює ксенофобією» [2, с.10].

- Частина дітей-переселенців вимушена проживати за межами звичного свого середовища, часто у розбитих сім'ях, коли хтось із членів родини з різних причин залишився на окупованій території. Це ускладнює адаптацію до нових умов життя, дітям і молоді важко інтегруватися з новим соціальним оточенням (поширення «мови ворожнечі», залякування, цькування місцевими дітьми, які пережили жах війни («Сепар», «Забирайся додому» тощо).
- Деформується сформована раніше модель моральної поведінки. На окупованих територіях «патріотичне виховання» дітей здійснюється в душі ненависті до України, розширюється моральна межа дозволеного – виправдовується агресія щодо «чужих», прищеплюється звичка до насилля (бойовики навчають дітей стріляти зі зброї, створюють дитячі організації воєнізованого типу) [1, с. 11].
- Війна «дискредитує норми моралі мирного життя, норми права, компроміс та діалог як засіб досягнення цілей» [2, с. 6]. Виникає реальна загроза втрати дітьми позитивних життєвих орієнтирів, власного ідеалу, що породжує стрес і фрустрацію, спричинює девіантні форми поведінки.

Висновок

Соціалізація особистості українських дітей і молоді сьогодні відбувається в умовах гібридної війни, яка має деструктивну інформаційну складову. Через це потрібна дієва стратегія інформаційної політики держави, спрямованої на протидію ворожій пропаганді, подолання гуманітарного розриву між українськими громадянами, що проживають по різні боки лінії розмежування між тимчасово окупованою і контрольованою територіями України, формування цінностей громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Дитинство в умовах війни. – К.: Український інститут дослідження екстремізму, 2015. – URL:<http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Batki-i-diti.pdf> (дата звернення: 22.02.2018).
2. Діти війни (дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії). – К.: Український інститут дослідження екстремізму, 2015. – URL: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/1738/> (дата звернення: 22.02.2018).
3. Код нації – в дітях. – URL: <http://kanalukraina.tv/ua/news/kod-nacijiu-dityah> (дата звернення: 22.02.2018).
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2014. – 344 с.
5. Тадаєва А.В. Особливості соціалізації людини в сучасному інформаційному просторі / А.В. Тадаєва // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(2). – С. 329-337. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17%282%29__38 (дата звернення: 22.02.2018).
6. Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. Социальная психология: Пойми себя, чтобы понять других! – СПб.: пройм-Еврознак, 2002. – 336 с.
7. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні / С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Том 47. – № 4. – С. 178-188.

Джерела та автори статті

Вісник психології і педагогіки. Збірник наук. праць. - Випуск 24 *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18722> *Автори:* V.yurchenko

Всеукраїнський круглий стіл «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій: підсумки IV етапу експерименту» *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18724> *Автори:* V.yurchenko

Безз Г.М. Громадська думка про реформу освіти в Україні: погляд через сімейні цінності *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18711> *Автори:* V.yurchenko

Гриценко Л.І., Юрченко В. Реформування освіти в Україні: проблема сприйняття і довіри громадськості *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18699> *Автори:* V.yurchenko

Губарева Д.В. Соціальні мережі як засіб подолання булінгу в освітньому процесі між представниками освіти та її замовниками *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18675> *Автори:* V.yurchenko

Зубіашвілі І.К. Соціально-психологічне забезпечення становлення монетарної культури старшокласників *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18701> *Автори:* V.yurchenko

Капусток О. М. Техніка «Щоденник спостережень за емоціями» в роботі з сім'єю *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18710> *Автори:* V.yurchenko

Кравчук С.Л. Особистісна рефлексивна культура учасників освітніх інновацій *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18713> *Автори:* V.yurchenko

Малєєва Н.С. Дослідження аспектів соц.-психол. теорії конструювання комунікативних технологій врегулювання соц.конфліктів у соцмережах *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18696> *Автори:* V.yurchenko

Мельничук Т.І., Слободяник Н.В. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей усвідомленого батьківства у молоді *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18703> *Автори:* V.yurchenko

Петренко І.В. Застосування інноваційних комунікативних технологій для врегулювання соціальних конфронтацій в освітньому середовищі *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18677> *Автори:* V.yurchenko

Юрченко В.І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни *Джерело:* <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18698> *Автори:* V.yurchenko

Джерела, ліцензії та редактори зображень

Файл:Випуск 24 Круг стіл.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Випуск_24_Круг_стіл.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Круглий стіл 1.jpeg Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Круглий_стіл_1.jpeg Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Круглий стіл 4 - ІСПП.jpeg Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Круглий_стіл_4_-_ІСПП.jpeg Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Круглий стіл 2 - ІСПП.jpeg Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Круглий_стіл_2_-_ІСПП.jpeg Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Круглий стіл 3 - ІСПП.jpeg Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Круглий_стіл_3_-_ІСПП.jpeg Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Рис.1.Реформи освіти.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Рис.1.Реформи_освіти.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Рис. 2. Реформи освіти.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Рис._2._Реформи_освіти.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Рис.3. Реформи освіти.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Рис.3_Реформи_освіти.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Капустюк Рис. 1.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Капустюк_Рис._1.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Капустюк Рис. 2.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Капустюк_Рис._2.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Капустюк Рис. 3.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Капустюк_Рис._3.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Капустюк Рис. 4.png Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Капустюк_Рис._4.png Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko

Файл:Дружбі геть Иван.jpg Джерело: http://www.psyh.kiev.ua/index.php?title=Файл:Дружбі_геть_Иван.jpg Ліцензія: невідомо Автор: V.yurchenko